

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

С. О. Юрченко

О. Є. Юрченко

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ

Навчальний посібник для студентів спеціальностей
«Туризмознавство», «Міжнародні економічні відносини»

Харків – 2016

УДК 338.48(075.8)
ББК 65.433я73
Ю 83

Рецензенти:

А. П. Голіков – доктор географічних наук, академік вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України, професор міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

О. О. Любіцева – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Л. О. Петкова – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри міжнародної економіки Черкаського державного технологічного університету.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 29 серпня 2014 року)*

Юрченко С. О.

Ю 83 Міжнародний туризм: навчальний посібник для студентів спеціальностей «Туризмознавство», «Міжнародні економічні відносини» / С. О. Юрченко, О. Є. Юрченко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 328 с.

ISBN 978-966-285-231-8

У навчальному посібнику розглядається економічній та соціокультурний феномен, схарактеризовано етапи становлення сучасних форм розвитку міжнародного туризму, міжнародні туристичні організації, міжнародне туристичне право, статистика міжнародного туризму, сутність та класифікаційні ознаки міжнародного туристичного ринку, сучасний стан і глобальні тенденції в розвитку ринку туристичних послуг, стан України на ринку міжнародного туризму.

**УДК 338.48(075.8)
ББК 65.433я73**

ISBN 978-966-285-231-8

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016
© Юрченко С. О., Юрченко О. Є., 2016
© Дончик І. М., макет обкладинки 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Глава 1. МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН.....	8
1.1. Міжнародний туризм, його сутність та форми.....	8
1.2. Становлення системи міжнародної туристичної термінології.....	11
1.3. Сучасна схема класифікації міжнародних подорожуючих.....	12
1.4. Ознаки, що дозволяють об'єднати туристів та екскурсантів до категорії міжнародних відвідувачів.....	13
1.5. Показники оцінки прямого та непрямого впливу міжнародного туризму на економіку окремих країн.....	16
1.6. Функції міжнародного туризму.....	18
1.7. Види туристичного мультиплікатора.....	20
1.8. Основні типи соціокультурних контактів іноземних туристів і місцевого населення.....	23
1.9. Значення міжнародного туризму для збереження історико-культурних пам'яток, місцевих звичаїв і традицій.....	27
1.10. Прояви негативного впливу міжнародного туризму на суспільство: екологічні, соціокультурні, психологічні, економічні.....	29
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	42
Глава 2. СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНИХ ФОРМ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ.....	43
2.1. Періодизація історії туризму.....	43
2.2. Територіальні переміщення в первісному світі й подорожі в античні часи.....	45
2.3. Основні мотиви подорожей у період Середньовіччя.....	51
2.4. Туризм Нового часу. Технологічні й економічні передумови зародження масового туризму.....	56
2.5. Перші організовані туристичні подорожі.....	60
2.6. Міжнародний туризм у ХХ ст.....	63
2.6.1. Міжнародний туризм у період між двома світовими війнами.....	63
2.6.2. Трансформація масового конвеєрного туризму у масовий диференційований.....	65
2.7. Застосовність теорій абсолютної та відносної переваг, співвідношення факторів у міжнародному туризмі.....	69
2.8. Фактори розвитку міжнародного туризму.....	75
2.8.1. Діалектичний взаємозв'язок статичних і динамічних факторів розвитку міжнародного туризму.....	75
2.8.2. Політичні, економічні, демографічні, соціокультурні та науково- технічні фактори формування попиту і пропозицій на міжнародному ринку туристичних послуг.....	77
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	83
Глава 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	84
3.1. Роль держави в регулюванні туристичної діяльності.....	84
3.2. Моделі державної участі в організації й розвитку туристичного сектору економіки.....	85

3.3. Форми організації державного регулювання туристичної сфери в країнах світу.....	87
<i>Питання для самоконтролю</i>	98
Глава 4. МІЖНАРОДНІ ТУРИСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	99
4.1. Класифікація міжнародних туристичних організацій.....	99
4.2. Спеціалізовані установи ООН, що займаються питаннями розвитку міжнародного туризму.....	101
4.3. Всесвітня туристична організація.....	104
4.3.1. Історія створення Всесвітньої туристичної організації.....	104
4.3.2. Структура управління UNWTO.....	108
4.3.3. Основні напрями діяльності UNWTO.....	110
4.4. Неурядові спеціалізовані організації.....	112
4.5. Регіональні організації.....	115
<i>Питання для самоконтролю</i>	118
Глава 5. МІЖНАРОДНЕ ТУРИСТИЧНЕ ПРАВО.....	119
5.1. Джерела інституту міжнародного туристичного права.....	119
5.2. Загальна резолюція римської конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей 1963 року.....	121
5.3. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року.....	124
5.4. Манільська декларація WTO зі світового туризму 1980 року.....	127
5.5. Документ Акапулько Всесвітньої наради з туризму 1982 року.....	131
5.6. Хартія туризму. Кодекс туриста.....	134
5.7. Гаазька декларація з туризму 1989 року.....	135
<i>Питання для самоконтролю</i>	139
Глава 6. СТАТИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ.....	140
6.1. Історія розвитку статистичного обліку в міжнародному туризмі.....	140
6.2. Статистика туристичних потоків.....	141
6.3. Шкала тривалості перебування туристів.....	145
6.4. Статистика туристичних доходів і витрат.....	146
6.5. Рекомендації зі статистики міжнародного туризму.....	148
6.6. Фактори впливу на величину і структуру витрат туристів під час подорожі.....	149
6.7. Країни активного та пасивного туризму.....	150
6.8. Туристичний баланс.....	151
6.9. Методи статистичного обліку в туризмі.....	152
6.9.1. Облік на кордоні.....	153
6.9.2. Реєстрація прибуттів у засобах розміщення.....	153
6.9.3. Транспортна статистика.....	155
6.9.4. Банківський метод.....	155
6.10. Спеціальні статистичні спостереження в туризмі.....	157
6.11. Сучасні статистичні джерела з міжнародного туризму.....	160
6.12. Показники динаміки кількості туристичних прибуттів та доходів від міжнародного туризму.....	162
6.13. Середньорічні темпи зростання світових туристичних потоків.....	163
6.14. Країни-лідери за відвідуваністю, надходженнями від туризму і витратами на туризм у світі.....	166

6.15. Кількісні оцінки перспектив розвитку міжнародного туризму	170
<i>Питання для самоконтролю</i>	172
Глава 7. СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ	173
7.1. Економічне та географічне визначення поняття міжнародного туристичного ринку.....	173
7.2. Рівні формування міжнародного ринку туристичних послуг.....	175
7.3. Суб'єкти міжнародного туристичного ринку.....	176
7.4. Класифікація міжнародних туристичних ринків за метою подорожей	181
7.4.1. Туризм з метою відпочинку і розваг.....	181
7.4.2. Діловий туризм.....	198
7.4.2.1. Загальна характеристика ділового туризму	198
7.4.2.2. Конгресно-виставковий туризм.....	203
7.4.2.3. Інсентів-туризм.....	214
7.4.3. Характеристика релігійного туризму.....	217
7.4.3.1. Загальна характеристика релігійного туризму.....	217
7.4.3.2. Релігійний туризм у християнстві.....	219
7.4.3.3. Релігійний туризм у буддизмі.....	232
7.4.3.4. Релігійний туризм в ісламі.....	234
<i>Питання для самоконтролю</i>	236
Глава 8. СУЧАСНИЙ СТАН І ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	237
8.1. Поляризація світового туристичного простору.....	237
8.2. Конкурентоспроможність країн на світовому туристичному ринку....	242
8.3. Інноваційні процеси на світовому ринку туристичних послуг.....	243
8.3.1. Повітряний транспорт.....	244
8.3.2. Автомобільний транспорт.....	250
8.3.3. Залізничний транспорт.....	256
8.3.4. Водний транспорт.....	261
8.3.5. Готельний бізнес.....	269
8.3.6. Використання Інтернет.....	273
<i>Питання для самоконтролю</i>	275
Глава 9. УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ	276
9.1. Етапи розвитку туризму в Україні.....	276
9.2. Тенденції туристичних потоків в Україні.....	278
9.3. Туристична інфраструктура України.....	287
9.3.1. Повітряний транспорт.....	287
9.3.2. Автомобільний транспорт.....	289
9.3.3. Залізничний транспорт.....	291
9.3.4. Водний транспорт.....	293
9.3.5. Готелі	296
9.4. Рейтинг конкурентоспроможності України в сфері туризму.....	300
<i>Питання для самоконтролю</i>	302
ДОДАТКИ.....	303
СЛОВНИК.....	322

Глава 7

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

7.1. Економічне та географічне визначення поняття міжнародного туристичного ринку

У цей час світова економіка характеризується процесами глобалізації всіх сфер суспільного виробництва, розширенням міжнародного обміну товарами й послугами. Це стосується й світового ринку туристичних послуг, який перетерплює істотні трансформації, починаючи із другої половини ХХ ст.

Поняття «ринок» у науковій літературі й на практиці трактується по-різному. Він може використовуватися як визначення місця для торгівлі (ринкова площа, базар і т. д.), як система економічних зв'язків або суспільна форма організації й функціонування економіки. Якщо економістів цікавлять можливості реалізації виробленої продукції або послуг, то вони розглядають ринок збуту окремого підприємства, галузі, країни в цілому. Але в цілому в дефініціях розглядається один з аспектів функціонування ринку. Так, за визначенням Ф. Котлера, «ринок – це сукупність наявних та потенційних покупців товару»¹⁴². Оскільки споживчі потреби формують ринок, то термін «ринок» стосується, насамперед, споживачів товару або послуги. Це відбите у визначенні І. Т. Балабанова, А. І. Балабанова, які вважають, що туристичний ринок – це «сфера реалізації туристичного продукту та економічних відносин, які виникають між його покупцями та продавцями»¹⁴³.

Близькі визначення дають В. С. Боголюбов, В. П. Орловська, які розглядають туристичний ринок як суспільно-економічне явище, що об'єднує попит і пропозицію для забезпечення процесу купівлі-продажу турпродукту (туристичних товарів і послуг) у даний час у даному місці.¹⁴⁴

О. О. Любіцева вважає, що ринок туристичних послуг, або туристичний ринок, являє собою «сферу задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з відпочинком і змістовним проведенням дозвілля в подорожі»¹⁴⁵.

¹⁴² Котлер Ф. Основы маркетинга: / [Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг]; пер. с англ. – [2-е европ. изд.] – М.; СПб; К. : Изд. дом Вильямс, 1999. – С. 42.

¹⁴³ Балабанов И. Т. Экономика туризма : учебное пособие / И. Т. Балабанов, А. И. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – С. 62.

¹⁴⁴ Боголюбов В. С. Экономика туризма : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / В. С. Боголюбов, В. П. Орловская. – М. : «Академия», 2005. – С. 32.

¹⁴⁵ Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навчальний посібник / О. О. Любіцева – К. : Альтерпрес, 2002. – С. 36.

І. В. Зорин і В. О. Квартальнов розглядають туристичний ринок як систему світогосподарських зв'язків, у яких відбувається процес перетворення туристично-екскурсійних послуг у гроші й зворотного перетворення грошей у туристично-екскурсійні послуги¹⁴⁶.

Р. А. Юрик визначає туристичний ринок як «інститут або механізм, який зводить разом покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників) туристичних послуг»¹⁴⁷. Але в цих визначеннях не зазначені мета й особливості функціонування ринку.

Г. І. Гладкевич під туристичним ринком розуміє економічну систему «взаємодії туристичного попиту, пропозиції туристичного продукту, ціни й конкуренції»¹⁴⁸. На наш погляд, туристичний ринок – це, швидше за все, соціально-економічна система, тому що вона представляє не тільки сукупність економічних відносин, що виникли в процесі виробництва, розподілу, обміну й споживання економічних продуктів і регламентованих відповідними принципами, правилами й законодавчими нормами, але й спрямована на соціальний розвиток життя людей.

Як відзначає Г. Ю. Александрова, при великій різноманітності формувань багато авторів у поняття туристичний ринок включають туристичні потреби й мотивації, перебування туристів поза постійним місцем проживання, особливості їх економічної поведінки, економічні відносини між туристами й виробниками товарів і послуг, взаємодію сфери туризму з навколишнім природним середовищем¹⁴⁹.

Туристичний ринок має яскраво виражену просторову структуру, в основі якої лежить територіальний «розрив» між місцем, де зароджується туристичний попит, і місцем, де він задовольняється. Туризм пов'язаний з переміщенням людей по усьому світу. Тому він тісно пов'язаний з інноваціями на транспорті, які дозволяють швидко долати відстані.

На нашу думку, світовий ринок туристичних послуг – це гетерогенна соціально-економічна система, що складається з певних сегментів національних туристичних ринків, де в умовах гострої конкурентної боротьби поєднуються з урахуванням специфіки структура попиту та пропозиції

¹⁴⁶ Зорин І. В. Энциклопедия туризма : справочник / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов – М. : Финансы и статистика, 2004. – С. 213.

¹⁴⁷ Экономика и организация туризма. Международный туризм / [Е. Л. Драчева, Ю. В. Забаев, Д. К. Имаев и др.] ; под ред. И. А. Рябовой, Ю. В. Забаева, Е. Л. Драчевой. – М. : КНОРУС, 2005. – С. 84.

¹⁴⁸ Гладкевич Г. И. Факторы формирования туристского рынка / Г. И. Гладкевич // География та туризм. – Випуск 15. – К. : Альтерпрес, 2011. – С. 10.

¹⁴⁹ Александрова А. Ю. Международный туризм : учебник / А. Ю. Александрова. – [2-е изд. перераб. и доп.] – М. : КНОРУС, 2010. – С. 8.

з метою забезпечення процесу купівлі й продажу туристичних товарів і послуг у конкретний час і в конкретному місці.

7.2. Рівні формування міжнародного ринку туристичних послуг

Туристичні послуги – це суспільно корисна діяльність, яка спрямована на задоволення матеріальних (наприклад, харчування й розміщення, трансфер), нематеріальних (духовних, релігійних або культурно-дозвільних) туристичних потреб людини.

Ринок туристичних послуг є частиною системи світового ринку. Міжнародний ринок туристичних послуг як економічна категорія являє собою систему взаємовідносин між країнами в сфері туристичної діяльності з метою одержання прибутку туристичними суб'єктами й країни в цілому. Він включає сукупність макрорегіональних туристичних ринків (Європейського, Американського, Азіатсько-Тихоокеанського, Африканського, Близькосхідного), які, у свою чергу, включають національні ринки, що мають свої специфічні риси, ємність, певні види туристичних послуг, особливості інфраструктури, рівень цін і т. д.

Також у науковій літературі існує більш дробова класифікація міжнародного ринка туристичних послуг. За територіальним критерієм ринки розділяють на локальний (у межах адміністративної одиниці країни), регіональний (поєднує кілька адміністративних одиниць країни), державний, континентальний і світовий.

Відповідно до особливостей соціально-економічного й історичного розвитку, туристичні ринки класифікуються в науковій літературі в такий спосіб:

- 1) ринки країн, де туризм зародився й одержав свій розвиток як форма проведення дозвілля. Це європейські високорозвинені країни (Велика Британія, Швейцарія, Франція й ін.), США й Канада, де туризм став складовою частиною життя населення. Вони відрізняються високим рівнем розвитку туристичної інфраструктури, різноманіттям туристичних пропозицій;
- 2) ринки країн, де туризм увійшов у стиль життя населення поступово у формах, властивих для масового туризму (наприклад, постсоціалістичні країни Європи). Тут деформована індустрія туризму перебудовується завдяки інвестиційним уливанням і орієнтується на стандарти світового рівня;

3) ринки країн, де туризм сприймається як спосіб одержання доходу, а не як спосіб проведення вільного часу (країни, що розвиваються). Ця група країн ділиться на два основні підтипи: а) країни, де розвиток туризму базується на основі використання унікальних природно-рекреаційних і історико-культурних ресурсів; б) країни, що мають сприятливі умови для одержання міжнародного капіталу (наприклад, острівні). У цих країнах туристична інфраструктура розвивається на основі наявного попиту переважно в країнах першого класу¹⁵⁰.

7.3. Суб'єкти міжнародного туристичного ринку

На туристичному ринку професійно роз'єднані виробники туристичних послуг, їх споживачі (туристи) і виконавці купленої послуги. В. Ф. Кіфяк, розглядаючи туристичний ринок з погляду складу суб'єктів, виділяє п'ять основних типів ринків:

– ринок виробників туристичних послуг – сукупність фізичних осіб і підприємств, що закупають товари й послуги з метою використання їх у виробництві інших товарів і послуг;

– ринок проміжних продавців (турагенти, посередники) – сукупність осіб і організацій, які здобувають послуги з подальшим їхнім перепродажем з вигодою для себе;

– ринок споживачів – фізичні й юридичні особи, що купують послуги для особистого споживання;

– ринок суспільних установ, які купують послуги з метою забезпечення діяльності різних некомерційних організацій;

– міжнародний ринок – сукупність покупців, споживачів, виробників і проміжних продавців¹⁵¹. Але ця типологія містить два підходи виділення ринку – по складу суб'єктів і просторовий. У просторовому відношенні необхідно було крім міжнародного виділити ще й внутрішній ринок.

На туристичному ринку беруть участь юридичні й фізичні особи, що є виробниками й споживачами туристичного продукту. Туристичні послуги в процесі просування через туроператора комплектуються в турпродукт і через турагентства доводяться до споживача. Схематично це відображено на рис. 7.1.

¹⁵⁰ Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навчальний посібник / О. О. Любіцева; [3-є вид., перероб. та доп.]. – К. : Альтерпрес, 2002. – С. 414–415.

¹⁵¹ Кіфяк В. Ф. Організація туризму : навчальний посібник / В. Ф. Кіфяк. – Чернівці : Книги XXI, 2008. – С. 160–161.

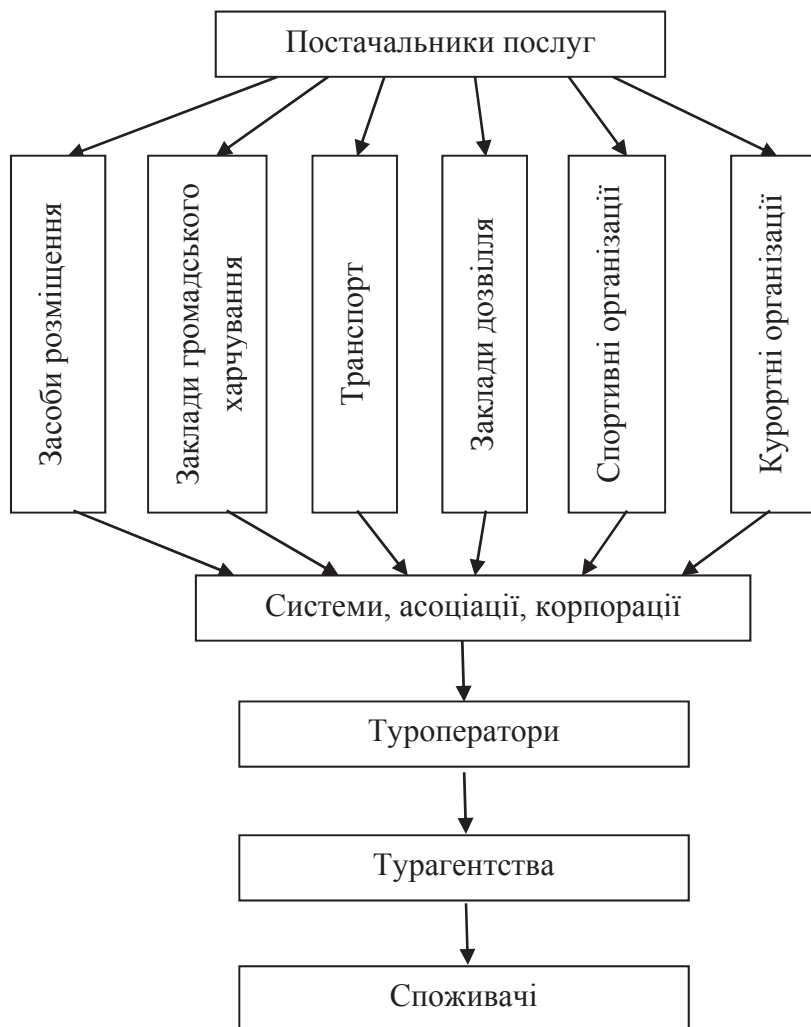

Рис. 7.1. Просування туристичних послуг до споживача

Туристичні послуги надають підприємства засобів розміщення й харчування, транспортні фірми й компанії, екскурсійні фірми, музеї й виставочні зали, парки атракціонів, азартні заходи й заклади, спортивні й курортні організації.

Туроператори й турагенти є посередниками між виробниками туристичних послуг (готелі, ресторани, транспортні підприємства й ін.) і споживачами (туристи). Їхня діяльність являє собою послугу. Потреба в туристичних підприємствах виникає у випадку, якщо учасник туризму не може самостійно забезпечити себе певними умовами або одержує їх з більшими затратами часу й коштів. Це відбувається при:

- необхідності тривалого перебування поза постійного місця проживання, коли туристові необхідно забезпечити собі певні умови;
- поїздках у цікаві місця з високим рівнем відвідуваності (у цьому випадку, щоб одержати необхідні послуги, вигідніше заздалегідь їх оформити через посередника – туристичне підприємство);

- при певних видах поїздок (в основному в межах міжнародного туризму), коли чиясь мета може бути досягнута за допомогою туристичної фірми;
- подорожах з відвідуванням багатьох місць і використанням декількох видів транспорту.

Турагент – юридична особа, яка є фактично посередником між туроператором (виробником) і туристом (споживачем). Він займається просуванням і реалізацією туристичного продукту. Він надає інформаційно-консультаційні послуги споживачам, реалізує сформовані туроператорами тури.

Процес взаємовідношень між туроператором і турагентом включає такі дії:

- публічна оферта туроператора (тобто формальна пропозиція укласти договір із зазначенням всіх необхідних для цього умов);
- укладання договору між туроператором і турагентом;
- розсилання туроператором пропозицій у вигляді прайс-листів і рекламних матеріалів;
- заявка турагента про бронювання турпродукту;
- підтвердження заявки туроператором і виставлення рахунку;
- оплата рахунку турагентом і передача туроператорові закордонних і інших документів туриста, необхідних для оформлення в'їзних віз у країну подорожі.

Для забезпечення фінансової відповідальності турагент при укладанні договору з туристом зобов'язаний надати йому інформацію про туроператора й страховика (кредитної організації). Інакше турагент буде відповідати як туроператор. Види турагентств і їх характеристика представлені в табл. 7.1¹⁵².

Діяльність туроператора й турагента відрізняється тим, що перший займається не тільки просуванням й реалізацією турпродукту, а й його формуванням. Туроператор комплектує набір послуг, складаючи диференційовані туристичні продукти, відповідно до вимог і побажань клієнтів. Він також за своїми туристичними продуктами готує рекламно-інформаційні видання, визначає ціни й передає турпродукт турагенту для їхнього подальшого просування й реалізації туристам. Ці організації виконують важливу ринкову роль у туристичному бізнесі – з'єднують постачальників послуг із клієнтами-туристами. Це специфічний туристичний вид бізнесу. Правиль-

¹⁵² Можаяева Н. Г. Организация туристской индустрии и географии туризма: учебник / Н. Г. Можаяева, Г. В. Рыбачек. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2014. – С. 39–40 (Профессиональное образование)

ний вибір постачальників послуг залежить від рівня професійних знань бізнесу, туристичного ринку, особливостей його розвитку й важелів керування.

Таблиця 7.1

Види турагентств та їх характеристика

Види турагентств	Характеристика
Незалежні	Не пов'язані з іншими підприємствами, реалізують тури будь-якого туроператора за власним вибором, базують свій вибір на асортиментах турів, досвіді роботи, комерційних інтересах (виходячи з відпускних цін туроператора й розміру комісійних)
Частково залежні	Мають договірні зобов'язання з реалізації турпродуктів певного туроператора
Уповноважені	Реалізують турпродукти тільки конкретного оператора, є представниками свого туроператора на регіональному ринку
Рітейлові	Як правило, використовують торговельну марку (бренд) відомого туроператора (без оплати за це), який, у свою чергу, здійснює капіталовкладення в агента (придбання офісу, покупка оргтехніки, оплата реклами). Турагент бере зобов'язання реалізовувати за кожен звітний період певну кількість турів. Рітейлове агентство не є уповноваженим і може реалізовувати не тільки той турпродукт, чиєю торговельною маркою воно користується

Окремі туроператори продають деякі послуги за оптовими цінами людям, які прагнуть сформувати свій індивідуальний турпакет.

Цінність туроператора полягає в його здатності страхуватися від зниження розцінок купівлею у великих кількостях туристичних послуг, необхідних для формування туристичних пакетів, добре сформованих і доступних за ціною туристові.

Виділяють 4 основні типи туроператорів (табл. 7.2).

Функція економічного забезпечення матеріальних стимулів до праці проявляється в тому, що на туристичному ринку розподіл як фаза відтворення з'являється в завершеному виді. Працівники туристичного підприємства одержують за свою працю певну грошову винагороду, що створює матеріальні стимули до підвищення якості й збільшення виробництва туристичного продукту відповідно до запитів споживачів. Розмір комісійної винагороди за посередництво в реалізації турів споживачам встановлюється

у відсотковому відношенні до ціни (зазвичай від 7 до 9 %). Воно є основним джерелом доходу турагента.

Таблиця 7.2

Типи туроператорів та їх характеристика¹⁵³

Типи туроператорів	Характеристика
Туроператори масового ринку	Це найбільш відомий тип туроператорів, що спеціалізуються на відомих літніх курортах. Туристи перевозяться приватними авіакомпаніями або чартерними рейсами
Туроператори, що продають турпакети на певні напрями	Вони менш відомі порівняно з попереднім типом, але їх значно більше. Серед них виділяються туроператори, що пропонують: <ul style="list-style-type: none"> – пакети для певної клієнтури (молоді, бізнесменів, вчених, сімейні тури і т. д.); – пакети на певні напрями (наприклад, у Чехію, Францію, Туреччину, Таїланд та ін.); – специфічні тури (гірський туризм, екстремальний туризм та ін.); – перевезення туристів на певному виді транспорту (поїзді, літаку, кораблі і т. д.); – проживання в певних місцях (санаторіях, будинках відпочинку, готелях, кемпінгах та ін.)
Туроператори внутрішнього ринку	Спеціалізуються на продажі турпакетів всередині країни проживання
Туроператори зовнішнього ринку	Створюють і продають турпакети в різні країни, особливо в ті, з яких приїжджає значна кількість туристів. Серед них виділяють кілька типів операторів, що спеціалізуються на: <ul style="list-style-type: none"> – організації для закордонних туроператорів різних послуг; – зустрічі й перевезенні туристів у готелі, послугах ескорту; – наданні низки послуг, що включають переговори з компаніями-власниками автобусів і готелів про досягнення найкращих цін, закріплених у контрактах, переговори й організацію освітніх турів, організацію харчування й розваг; – обслуговування певних етнічних груп (наприклад, японців, жителів арабських країн і т. д.).

¹⁵³ Богданов Е. И. Экономика отрасли туризм : учебник / Е. И. Богданов, В. С. Боголюбов, В. П. Орловская; под ред. проф. Е. И. Богданова. – М. : ИНФРА-М, 2013. – С. 131–132.

Вважається, що ринок функціонує ефективно при дотриманні трьох основних умов: вільна конкуренція виробників, наявність однакових правил з якості й безпеки продукції, що випускається, й надаваних послуг, можливість вільного вибору споживачів.

7.4. Класифікація міжнародних туристичних ринків за метою подорожей

7.4.1. Туризм з метою відпочинку і розваг

У сучасному житті з його прискореним ритмом, нагнітанням стресів, емоційною нерівноваженістю людей, збільшується ризик захворювань нервової системи. Зняття нервової напруги сприяють розширення діяльності інфраструктури розваг і збільшення подорожей з метою відпочинку й розваг, які зараз є найбільш масовими й визначають структуру міжнародного туризму. Розваги можуть здійснюватися як у природній, так і штучно створеній обстановці.

До індустрії розваг належать підприємства, пов'язані з задоволенням потреб у розвагах:

- підприємства з яскраво вираженим розважальним характером діяльності – цирку, атракціони, ігротеки, зоопарки, парки відпочинку, пересувні розважальні майданчики та ін.;
- підприємства, пов'язані з залученням до культурних цінностей – бібліотеки, музеї, виставки, стаціонарні й пересувні театри, кінотеатри, різні клубні заклади, ізостудії, концертні організації й колективи (філармонії, ансамблі, мюзик-холи, художні й музичні колективи радіомовлення й телебачення) й ін.;
- спортивні підприємства – водні басейни, ковзанки, спортивні зали й клуби, манежі й ін., відвідування спортивно-видовищних заходів.

У світовій практиці до сфери обслуговування населення розвагами належать підприємства туризму (у т. ч. засоби розміщення), державні зони відпочинку й історико-культурні визначні пам'ятки.

Туризм із метою відпочинку й розваг зароджувався й розвивається в країнах Європи, Північної Америки й Азіатсько-Тихоокеанського регіону. *Головними його особливостями є такі:*

1. Внутрішньорегіональні поїздки, в основному, у прилеглі країни, переважають над міжрегіональними. За прогнозами, до 2020 р. частка міжрегіональних поїздок зросте до 24 %, а частка внутрішньорегіональних скоротиться до 76 %. Високими темпами буде зростати число прибуттів у Європу й Америку з Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

2. Меридіональна спрямованість турпотоків (з півночі на південь і з півдня на північ). Наприклад, з Німеччини, Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції, Великої Британії, Ірландії туристи їдуть на тепле узбережжя Середземного моря. У той же час зростає привабливість екологічно чистих прохолодних курортів Північної Європи. Курорти країн Карибського басейну популярні серед туристів із США й Канади.

3. Обмін туристами між колишніми метрополіями й їх колоніями при домінуванні перших. Свої протекторати з задоволенням відвідують англійці, іспанці, голландці, португальці й французи. Цьому сприяють: відсутність мовного бар'єру, збереження економічних і культурних зв'язків, привабливість казкової природи, наявність інтересу до історії й сучасного життя колишніх колоній. Так, французи часто відвідують Марокко й Туніс, англійці – Індію й Шрі-Ланку, португальці – Бразилію і т. д.¹⁵⁴

4. За даними щорічного дослідження VISA Global Travel Intentions 2013, ціна більше не є одним із трьох факторів, що визначають місце відпочинку. Тепер туристи орієнтуються на визначні пам'ятки, пейзажі й культурну спадщину.

5. Дослідження VISA Global Travel Intentions 2013 дозволяє скласти портрет сучасного мандрівника: це сезонні туристи: 79 % респондентів у 2012 р. відправлялися на відпочинок 1–2 рази. 80 % туристів планують свої подорожі заздалегідь, а організація подорожі займає в них близько 10 тижнів. У середньому, туристи відправляються на відпочинок на 10 днів.

Європа. Найбільший ринок туризму з метою відпочинку й розваг склався в Європі. Найбільш популярними є її Західний і Південний Середземноморський субрегіони, де, за даними UNWTO, в 2013 р. було сконцентровано 66,7 % туристичних прибуттів регіону. Тут формуються й сюди ж направляються головні європейські потоки туристів.

В Європі внутрішньорегіональний характер виражений більше, ніж в інших країнах світу. На нього припадає 4/5 від усіх туристичних прибуттів у Європу. Цьому сприяють: велика кількість держав на відносно невеликій території, наявність тісних різноманітних (економічних, культурних, етнічних і ін.) зв'язків між ними, розвинена туристична інфраструктура, різноманіття природно-рекреаційних і культурно-історичних ресурсів. Більшість країн європейського регіону мають об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, приваблюючи туристів (табл. 7.3).

¹⁵⁴ Александрова А. Ю. Международный туризм : учебник / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2004. – С. 154–157.

Таблиця 7.3

**Кількість об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО
в країнах європейського регіону¹⁵⁵**

Країна	Кількість об'єктів	Країна	Кількість об'єктів
Австрія	9	Республіка Македонія	1
Албанія	2	Мальта	3
Андорра	1	Молдавія	1
Білорусь	4	Нідерланди	9
Бельгія	11	Норвегія	7
Болгарія	9	Польща	13
Боснія і Герцеговина	2	Португалія	14
Ватикан	2	Росія	25 (з них 14 в Європі)
Велика Британія	28	Румунія	7
Угорщина	8	Сан-Марино	1
Німеччина	38	Сербія	4
Греція	17	Словаччина	7
Данія	4	Словенія	3
Ізраїль	8	Туреччина	11 (з них 3 в Європі)
Ірландія	2	Україна	5
Ісландія	2	Фінляндія	7
Іспанія	44	Франція	38
Італія	49	Хорватія	7
Казахстан	3	Чорногорія	2
Кіпр	3	Чехія	12
Латвія	2	Швейцарія	10
Литва	4	Швеція	15
Люксембург	1	Естонія	2

В першу десятку країн світу за кількістю об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО входять: 6 країн – європейські, 2 країни – американські, 2 країни – азіатські (рис. 7.2)¹⁵⁶.

Міжрегіональний обмін туристами отримав менший розвиток. При цьому важливу роль відіграє Америка, особливо США, які є єдиною неєвропейською країною, що входить у першу десятку за кількістю прибуттів у Європу.

¹⁵⁵ World Heritage List [Electronic resource]. – Way of access : <http://whc.unesco.org/en/list/>

¹⁵⁶ Там же

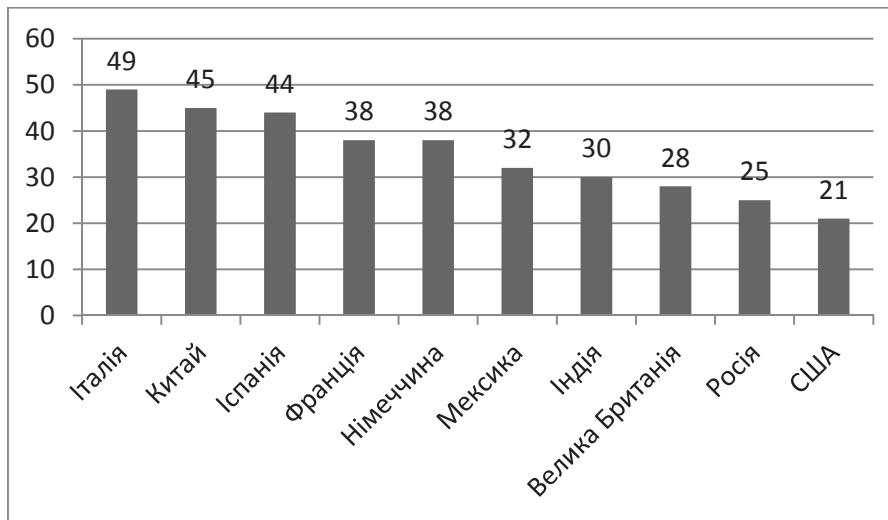

Рис. 7.2. Лідери за кількістю об'єктів Всесвітньої спадщини

Найбільш відвідувана туристами країна Європи й світу – Франція. На неї припадає кожна шоста подорож континенту, головним чином із країн ЄС. Найбільш інтенсивний обмін спостерігається з Німеччиною, Великою Британією, країнами Бенілюкс. Але поступово Франція втрачає привабливість як місце тривалого відпочинку, тому що збільшується кількість європейців, які відвідують її в уїк-енд, а свою основну відпустку проводять в інших країнах.

У першу трійку за кількістю прибуттів туристів, крім Франції, входять також Іспанія (кожен 9 турист) й Італія (кожен 11–12 турист). На ці три країни припадає 33,4% від загального числа туристичних прибуттів у Європу. В Іспанії й Італії широко розповсюджений купально-пляжний відпочинок. В Іспанію значна частина відпочиваючих прибуває з Німеччини й Великої Британії, а в Італію – із Франції, Німеччини, Швейцарії, Австрії, республік колишньої Югославії.

Просторова картина виїзного туризму в цілому схожа на географію в'їзного туризму. Але у виїзному туризмі Європи в міжрегіональному обміні знижується доля Америки, а зростає доля Африки, Близького Сходу й Південної Азії. За прогнозами UNWTO до 2020 р. європейці будуть частіше виїжджати на курорти в інші регіони й віддалені туристичні центри (Японію, нові індустріальні країни, Північну й Південну Америку).

Найбільший ринок виїзного туризму в Європі й світі перебуває в Німеччині. Для німців привабливий відпочинок у країнах Західної й Південної Європи: Іспанії, Італії, Австрії, Франції, Греції, Нідерландах, Швейцарії, а останнім часом – у країнах Центральної й Східної Європи, особливо в Польщі, Чехії, Угорщині.

Америка. Після Європи друге місце за туристичними прибуттями займає макрорегіон Америка. В усі її регіони приїжджають туристи, однак на першому місці за їхньою кількістю стоїть Північна Америка (65,6 % у 2013 р. від загальної кількості в регіон). Її доля в загальному потоці в'їзного туризму знижується й збільшується доля країн (територій) Карибського басейну, Центральної Америки й особливо Південної Америки.

Найбільший ринок в'їзного й виїзного туризму в Західній півкулі знаходиться в США, де починаються й закінчуються основні туристичні потоки американського регіону. В 2013 р. у країні зафіксовано 69,8 млн туристичних прибуттів. З кожних п'яти поїздок дві здійснюються з метою відпочинку й розваг. Найбільший інтерес для туристів являють природні об'єкти й витвори людини. Серед них 21 об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (табл. 7.4).

Таблиця 7.4

Список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в США¹⁵⁷

№	Назва	Місце розташування	Час створення	Рік внесення в список
1	Національний парк Меса-Верде	Штат: Колорадо	1906	1978
2	Єллоустонський національний парк	Штати: Вайомінг, Монтана, Айдахо	1872	1978
3	Парки й резервати Врангеля – св. Іллі, Глейшер-Бей, Татшеншині-Алсек	Штат: Аляска (разом з канадським національним парком Клуейн)	1980	1979, 1992, 1994
4	Національний парк Гранд-Каньйон	Штат: Аризона	–	1979
5	Національний парк Еверглейдс	Штат: Флорида	1947	1979
6	Індепенденс-Хол	Місто: Філадельфія Штат: Пенсільванія	1732–1753	1979
7	Національний парк Редвуд	Штат: Каліфорнія	1968	1980
8	Національний парк Мамонтова печера	Штат: Кентуккі	1941	1981
9	Національний парк Олімпік	Штат: Вашингтон	1938	1981

¹⁵⁷ United States of America [Electronic resource]. – Way of access : <http://whc.unesco.org/en/statesparties/us>

Продовження таблиці 7.4

10	Історичний пам'ятник Кургани Кахокії	Штат: Ілінойс	VII–XIII ст.	1982
11	Національний парк Грейт-Смокі-Маунтінс	Штати: Північна Кароліна, Теннессі	1934	1983
12	Фортеця Ла-Форталеза й історична частина міста Сан-Хуан на острові Пуерто-Ріко	Пуерто-Ріко	XV–XIX ст.	1983
13	Статуя Свободи	Місто: Нью-Йорк Штат: Нью-Йорк	1886	1984
14	Йосемітський національний парк	Штат: Каліфорнія	1980	1984
15	Національний історичний парк Чако	Штат: Нью-Мексико	850–1250	850
16	Міжнародний парк світу Уотертон-Лейкс-Глейшер	Штат: Монтана, США провінція: Альберта, Канада	1976	1995
17	Національний парк Гавайські вулкани	Штат: Гаваї	–	1987
18	Садиба Монтічелло й університет штату Вірджінія в місті Шарлотсвілл	Місто: Шарлоттсвілл Штат: Вірджінія	XVIII–XIX ст.	1987
19	Індійське поселення Пуебло-Де-даос	Місто: Таос Штат: Нью-Мексико	1000–1450	1992
20	Національний парк Карлсбадські печери	Штат: Нью-Мексико	1930	1995
21	Морський національний парк Папаханаумокуакеа	Штат: Гаваї	2006	2010

Туристів приваблюють, наприклад:

– Єллоустонський національний парк (площа – 898,3 тис. га), міжнародний біосферний заповідник. Перебуває на території штатів Вайомінг, Монтана й Айдахо. Парк відомий численними гейзерами і іншими геотермічними об'єктами, багатою живою природою, мальовничими ландшафтами;

– Гранд-Каньйон – один з найглибших каньйонів у світі, що знаходиться на плато Колорадо у штаті Арізона на території національного парку Гранд-Каньйон, а також у резерваціях індіанців племен навахо, хавасупай

і хуалапай. Його довжина – 446 км, ширина (на рівні плато) коливається від 6 до 29 км, на рівні дна – менш кілометра, глибина – до 1800 м;

– Карлсбадські печери – національний парк у горах Гуадалупе на південному сході штату Нью-Мексико. Головна визначна пам'ятка парку – ланцюг з 80 карстових печер з різноманітними й високо естетичними видами мінеральних утворень. Вік печер – 250 мільйонів років, глибина – до 339 м, сумарна довжина всіх проходів і залів – близько 12 км. Найбільший зал має форму букви Т з розмірами у двох напрямках 610 і 335 м, висотою до 87 м і площею 5,7 га. Розташування національного парку на перетині північної частини пустелі Чігуауан, південних Скелястих гір і південно-західних біогеографічних провінцій Великих Рівнин сприяє різноманітності природнього середовища проживання тваринного світу.

Іноземних туристів приваблює столиця США Вашингтон, Нью-Йорк з його хмарочосами Манхеттена, вулицею банків Уолл-Стріт, Бруклінським мостом, Метрополітен-Оперою, Колумбійським університетом, одним з найвідоміших у США, вхідних в елітну Лігу плюща (заснований у 1754 р.) і т. д. У Лос-Анжелесі туристів приваблює парк Диснейленд – найперший парк розваг (відкрився в 1955 р.) з даної серії і єдиний, який був розроблений особисто Уолтом Диснеєм. У цей час у парку на площі 34 га виділено кілька тематичних зон («країн»), де відтворені умови певного міста й епохи, включаючи будівлі, транспортні засоби й одягнених у костюми персонажесей. Не менш популярна в Лос-Анжелесі й кіностудія Голівуд.

Численні казино, готелі, щоденні концерти й шоу Лас-Вегаса, одного з найбільших світових центрів розваг та ігрового бізнесу, приваблюють туристів із усього світу. На території Лас-Вегаса сконцентровано більше вісімдесяти казино, кілька тисяч ігрових павільйонів, безліч фешенебельних готелів.

Ці й багато інших визначних пам'яток у США приваблюють як іноземних туристів, так і самих американців. Американські громадяни здійснюють щорічно більше 1 млрд внутрішніх і міжнародних поїздок, в основному для відпочинку, розваг, знайомства з природними, культурно-історичними пам'ятниками, відвідування родичів і знайомих. Крім внутрішніх поїздок по країні, вони здійснюють поїздки по території Мексики й Канади.

На американському ринку в'їзного туризму найбільш перспективні потоки з Європи, Азіатсько-Тихоокеанського регіону й Близького Сходу.

У міжрегіональному обміні пріоритетним напрямом є Європа. Особливо популярні тури у Велику Британію, Францію, Італію, Німеччину й Іспанію.

Інший великий туристичний потік із США спрямований в Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Причому Східна Азія більш приваблива, ніж

Південно-Східна. Найбільш часто відвідують американці Китай, Гонконг, Японію, Республіку Корею й Сінгапур. Південна Азія, Африка, Близький Схід не настільки популярні серед американських туристів. У цілому регіональні потоки з США визначають основні риси виїзного туризму в Західній півкулі. Хоча в інших країнах напрями потоків можуть бути іншими. Наприклад, у канадців популярний внутрішньорегіональний туризм, а серед далеких напрямів – Південна Азія, особливо Індія.

Південноамериканський напрям стає усе більш популярним серед американських і європейських туристів завдяки наявності унікальних природних об'єктів і пам'ятників історії й культури. Туристів приваблюють: найвищий у світі водоспад Анхель (Венесуела, загальна висота 979 м, висота безперервного падіння 807 м), найбільша повноводна ріка світу Амазонка (Бразилія), незаймані дощові ліси (Амазонія), найвищі піки Андських гір, а також об'єкти стародавньої цивілізації – культові міста Мачу-Пікчу й Куско (Перу), плато Наска із загадковими лініями й малюнками, нанесеними на земну поверхню (Перу), міста епохи колонізації.

Азія й Тихоокеанський регіон. Міжнародний туризм в Азії й Тихоокеанському регіоні почав розвиватися відносно недавно, наприклад, у деяких країнах – в 80-ті роки. У цей час у регіоні складається просторова організація в'їзного туризму, актуальна вже протягом останніх 30 років і деякою мірою повторює розподіл туристичних прибуттів в Америку за регіонами світу. Це проявляється в такому:

- значна частина поїздок здійснюється на близькі відстані;
- у міжрегіональних туристичних прибуттях значна частина припадає на туристів з Європи й Америки (18 %) і тільки 3 % – на Африку, Близький Схід і Південну Азію¹⁵⁸;
- туристичні прибуття зосереджені головним чином в одному регіоні, але з меншою концентрацією, ніж в Америці. Так, на Північно-Східну Азію припадає 51,2 % туристичних прибуттів регіону в 2013 р.¹⁵⁹

Найбільш відвідуюваною країною в Азії й Тихоокеанському регіоні є Китай (22,4 % від загальної кількості туристичних відвідувань регіону в 2013 р., а разом з Гонконгом і Тайванем – 36 %), де відродження туризму відновилося в 70-і рр. ХХ ст. Це дуже цікава й незвичайна країна з неповторними пам'ятниками природи, історії й культури. Список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, за якими Китай посідає друге

¹⁵⁸ Александрова А. Ю. Международный туризм : учебник / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2004. – С. 176–178.

¹⁵⁹ UNWTO Tourism Highlights 2014 [Electronic resource]. – Way of access : http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2014.pdf

місце у світі, складається з 45 найменувань, у т. ч.: 31 об'єкт включений у список за культурними критеріями, 10 об'єктів – за природними і 4 – за змішаними (табл. 7.5).

Таблиця 7.5

Список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Китаї¹⁶⁰

Об'єкти	Рік внесення у список
Культурні об'єкти	
Велика китайська стіна	1987
Гробниця першого імператора династії Цинь	1987
Палаці імператорів династій Мін і Цин у Пекіні й Шеньяні	1987, 2004
Печери Могао	1987
Стоянка «пекінської людини» у Чжоукоудяні	1987
Гірська імператорська резиденція й навколишні його храми в Ченде	1994
Історичний ансамбль палацу Потала в місті Лхаса	1994, 2000, 2001
Комплекс прадавніх будівель у горах Уданшань	(1994)
Храм і гробниця Конфуція й маєток родини Кун у місті Цюйфу	1994
Національний парк Лушань	1996
Історичне місто Пін'яо	1997
Класичні сади в місті Сучжоу	1997, 2000
Старе місто Ліцзян	1997
Літній палац і імператорський парк у Пекіні	1998
Храм Неба: імператорський жертковий вівтар у Пекіні	1998
Наскальні рельєфи в Дацзу	1999
Гора Цинченшань і прадавня зрошувальна система Дуцзян'янь	2000
Гробниці імператорів династій Мін і Цин	2000, 2003, 2004
Печерні храми Лунмень	2000
Стародавні села Сіді й Хунцунь на півдні провінції Аньхой	2000
Печерні храми Юньган	2001
Столичні міста й гробниці прадавнього царства Когурьо	2004
Історичний центр міста Макао (Аомінь)	2005
Прадавнє місто Іньюй	2006
Діаолоу й села Кайпінга	2007

¹⁶⁰ China [Electronic resource]. – Way of access : <http://whc.unesco.org/en/statesparties/cn>

Продовження таблиці 7.5

Тулоу провінції Фуцзянь	2008
Гора Вутай	2009
Історичні пам'ятники Деньфень в «Центрі Неба й Землі»	2010
Культурний Ландшафт Західного Озера в Ханчжоу	2011
Руїни прадавнього міста Занаду (Шанду)	2012
Культурний пейзаж Хані Райс Тераси	2013
Природні об'єкти	
Пейзажна визначна зона Улін'юань	1992
Пейзажна визначна зона Хуанлун	1992
Пейзажна визначна зона Цзючжайгоу	1992
Національний парк «Три паралельні ріки», провінція Юньнань	2003
Заповідники гігантської панди в провінції Січуань	2006
Карстові відкладення в Південному Китаї	2007
Національний парк гори Саньциншань	2008
Унікальний ландшафт Данься	2010
Розкопки морських скам'янілостей у провінції Юньнань	2012
Гірський ланцюг Сіньцзян-Тянь-Шань	2013
Змішані об'єкти	
Гора Тайшань	1987
Гора Хуаншань	1990
Гора Емейшань і статуя «Великий Будда» у Лешані	1996
Гори Уішань	1999

Туристів приваблюють:

– печерні храми Юньган, що включають 252 печери й 51 тис. статуй, що й являють собою видатне досягнення буддійського печерного мистецтва Китаю V–VI ст.;

– храм, гробниця й масток Конфуція, великого філософа, політика й вчителя VI–V ст. до н. е. у місті Цюйфу провінції Шаньдун;

– гробниця першого імператора династії Цинь Ши Хуанді, першого об'єднувача Китаю (помер в 210 р. до н. е.), похованого тут в оточенні знаменитих теракотових воїнів у центрі комплексу;

– стоянка «пекінської людини» (синантропа), де виявлені останки людей, що мешкали у середній плейстоцені пекінського синантропа (*Sinanthropus pekinensis*) разом з різними предметами, а також останки людини розумної (*Homo sapiens*), які датуються періодом 18 тис. – 11 тис. років до н. е.;

– палаці імператорів династій Мін і Цин у Пекіні й Шеньяні, де перебувала вища влада протягом більше п'яти століть – «Заборонне місто» з ландшафтними садами й численними будівлями (10 тис. кімнат яких містять меблі й витвори мистецтва). Імператорський палац династії Цин у місті Шеньян складається з 114 будівель;

– наскальні рельєфи в Дацзу – виняткові збори наскальних рельєфів на крутих схилах пагорбів, що належать до IX–XIII ст.

Ці й інші об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО користуються великою популярністю серед туристів із усього світу. Туристи також можуть здійснити круїзи по р. Хуанхе, поїздки по Трьом ущелинам Янцзи або прадавньому Китайському каналу, взяти участь у різних фестивалях (наприклад, паперових зміїв), тематичних екскурсій: «Поживи один день пересечним шанхайцем», «Побувай у гостях у мешканців пекінських одноповерхових домівок «сихеюань» і т. д. За прогнозами UNWTO, Китай до 2020 р. за туристичними прибуттями буде провідним в усьому світі.

Розвиток економіки в нових індустріальних країнах і територіях (Гонконг, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Тайвань, Республіка Корея й Індонезія) сприяв росту ділового туризму. А це, у свою чергу, привело до будівництва готелів, індустрії розваг. Тут туристів приваблюють екзотична природа, можливість купально-пляжного сезону, відмінний шопінг (особливо, у Гонконгу, Сінгапурі, Південній Кореї), організація культурно-дозвільних поїздок. Добре поставлений розважальний туризм у Республіці Корея, Таїланді й на Тайвані.

Початок стрімкого зростання міжнародного туризму в Японії датується 1963 р., коли парламентом країни був прийнятий закон, що визначив основні мету й напрями: з одного боку, залучення іноземних туристів, з іншого – підтримка прагнення японців пізнавати світ. Зараз Японія входить у десятку провідних країн регіону за туристичними прибуттями з різною метою, у т. ч. і для відпочинку й розваг. Її індустрія розваг визнана другою у світі після американської й включає різноманітні заповідники й історичні пам'ятники, зоопарки й ботанічні сади, музеї й розважальні комплекси. А ознайомлення з цими визначними пам'ятками проходить у комфортних умовах завдяки розвиненому готельному господарству, сучасній транспортній системі, що й відповідає світовим стандартам сервісу.

Набирає обороти туризм для відпочинку й розваг у В'єтнамі й Індії. Однак їх потенціал використовується ще не повною мірою.

У виїзному туризмі Азії й Тихоокеанського регіону склалася практично та ж картина, що й у в'їзному, але з деякими перестановками в списку

лідерів. Лідерство за кількістю туристичних від'їздів займає Японія. Для сучасного середньостатистичного японця туристичні поїздки стали органічною складовою його способу життя. Кожен дорослий громадянин країни тричі побував за кордоном. На відпочинок і розваги, серед яких чималу долю займає туризм, припадає понад 20 % сімейних витрат¹⁶¹. Приблизно 60–80 % поїздок японцями відбуваються з метою покупок, відпочинку на природі, знайомства з культурно-історичними визначними пам'ятками, відвідування культурно-видовищних заходів і занять спортом. Найбільш популярні серед них подорожі на близькі відстані – Китай, Гонконг, Республіку Корею й Сінгапур. При цьому збільшуються також міжрегіональні поїздки, особливо в США. Але в країни Південної Азії, Близького Сходу й Африки поїздки не користуються популярністю в населення. При виборі маршруту в японців викликає заклопотаність через відмінності у національній кухні і мовних бар'єрах, а також погроза особистої безпеки.

Країни, що взяли курс на залучення туристів з-за кордону, незважаючи на всі економічні потрясіння, легше пристосовуються до нових умов. Спеціальні ціни на турпакети сприяли збільшенню потоків туристів з Європи й Північної Америки. Значні результати дала глобальна рекламна акція в Таїланді. Девальвація національної валюти в Республіці Корея привела до збільшення шоп-туристів.

Незважаючи на нерівномірність розвитку міжнародного туризму в Азії й Тихоокеанському регіоні, експерти UNWTO вважають, що він буде одним із швидкозростаючих регіонів світу.

Африка. За останні 20 років найістотніші зміни в структурі міжнародного туризму відбулися в Африці. Якщо наприкінці 80-х рр. частка прибуттів з інших регіонів світу, насамперед, з Європи, була вище відсотка внутрішньорегіональних поїздок, то з початку 90-х рр. почав переважати внутрішньорегіональний обмін при збереженні контактів з Європи.

Африканський континент має багатий природний і культурно-історичний потенціал для розвитку туризму. Розподіл об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО по країнах Африки представлений у таблиці 7.6.

У Тунісі, наприклад, 7 об'єктів включені в список за культурними критеріями, 1 об'єкт – за природним. Місто Кайруан визнане шедевром людського творчого генія (критерій І). З 3 об'єктів Всесвітньої спадщини на Мадагаскарі: 1 культурний об'єкт, 2 природних об'єкта. 1 об'єкт (Заповідник Цингі-де-Бемараха) визнаний природним феноменом виняткової краси

¹⁶¹ Туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.japantoday.ru/entsiklopediya-yaponii-ot-a-do-ya/turizm.html>

й естетичної важливості (критерій VII). 1 природний об'єкт (Вологі тропічні ліси Ацинанани) в 2010 р. занесений у список Всесвітньої спадщини, який знаходиться під загрозою.

Таблиця 7.6

**Розподіл об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО
по країнах Африки¹⁶²**

Країна	Кількість об'єктів	Країна	Кількість об'єктів
Алжир	7	Малаві	2
Бенін	1	Малі	4
Ботсвана	1	Марокко	9
Буркіна-Фасо	1	Мозамбік	1
Гамбія	2	Набія	1
Гана	2	Нігер	2
Гвінея	1	Нігерія	2
Замбія	1	Сейшельські острови	2
Зімбабве	5	Сенегал	5
Кабо-Верде	1	Судан	2
Камерун	1	Танзанія	7
Кенія	4	Того	1
Конго	5	Туніс	8
Кот-д'Івуар	4	Уганда	3
Маврикій	2	Центральноафриканська республіка	1
Мавританія	2	Еритрея	1
Мадагаскар	3	Ефіопія	9
		Південно-Африканська Республіка	7

Найбільший розвиток міжнародний туризм одержав у країнах Північної, Східної й Південної Африки. Туніс і Марокко спеціалізуються на купально-пляжному й пізнавальному туризмі. Зімбабве й Кенія організують сафарі в численних національних парках, мисливських резерватах і заказниках.

ПАР – одна з найбільш своєрідних і привабливих країн на африканському континенті для відпочинку й розваг. Туристів тут приваблює змішання прадавніх африканських культур і раціоналізм волелюбних європейських переселенців, велична природа, в якій пінгвіни живуть по сусідству з антилопами й крокодилами, «зона зустрічі» двох океанів і безлічі культур. У ПАР унікальні Драконові гори й Вельд, що є й природними

¹⁶² World Heritage List [Electronic resource]. – Way of access : <http://whc.unesco.org/en/list/>

пам'ятниками, і гірськими курортами, належать до однієї з найбільш мальовничих гірських систем планети. А мис Доброї Надії й прекрасні заповідники країни відомі багатьом жителям планети.

Багато туристів приїжджають у ПАР заради національних парків (їх нараховується 18). Деякі заповідники ПАР (поряд з Ботсваною й Зімбабве) входять до складу транскордонного заповідника Донгола. Візитна картка країни – національний парк Крюгер, один з найстаріших і найвідоміших у світі, заснований в 1898 р. Він розташований у Східному Трансваалі. У цьому заповіднику, рівному за площиною невеликій державі, охороняється рослинний і тваринний світ саван і напівпустель півдня Африки – більше 50 видів риб, 114 видів рептилій, 507 видів птахів і 147 видів ссавців. Довкола нього є декілька не менш оригінальних резерватів – Сабі-Санд, розплідник Скукуза, Манієлеті-Гейм і ін.

На північно-заході країни, в історичному центрі ПАР, розташовані найважливіші міста країни – Йоханнесбург і Преторія. Фактично, це один гігантський мегаполіс, у якому зосереджена вся фінансова, промислова й торговельна міць ПАР.

У центрі Йоханнесбургу оригінально сполучаються ультрасучасні будівлі зі скла й бетону й старі будинки колоніальної будівлі. Найцікавіші міста для туристів: один з найкрасивіших будинків міста «Стара пошта» (1897 р.) і Сад Оппенгеймера за нею, Центральна бібліотека (1935 р., зараз тут знаходиться Музей історії країни й Геологічний музей), комплекс «Маркет-Фіече» (три театри, художня галерея, ресторани й паби), найбільший багатоповерховий торговий центр в Африці – Сендтон, один із найбільш грандіозних ринків материка – «Маркет-Сквеа», Музей образотворчих мистецтв, «площа 300 магазинів» Орієнтал-Плаза, найкрасивіша будівля міста – хмарочос «Даймонд», неокласичний архітектурний комплекс «Бенксіті», Музей медицини Адлер, Палеонтологічний музей, Планетарій біля входу в студентське містечко, Музей наскального живопису на території зоологічного парку і т. д.

Не менш цікаві колишні передмістя історичного ядра Йоханнесбургу, в яких варто оглянути Музей Африки в Ньютауні, будинок-музей Нельсона Манделі, парк атракціонів «Голд-Риф-Сіті» і краций на Африканському континенті зоопарк у Соуето, фешенебельні райони Парктаун і Уест-кліфф, Музей фармацевтики в Мелроуз і ін. Привабливими місцями для туристів також є Культурне село Леседі у Сварткопс-Хілс, розташоване на північ від Йоханнесбургу, історичне село зулу Сібайя-Зулу-Бома, справжній зулуський крааль Фумангена-Зулу, Національний ботанічний сад

Вітватерсранд, а також печери Стеркфонтейн і гірський масив Магалісберг і багато чого іншого.

Своїми східними базарами, золотими пляжами й розташованим неподалік узмор'ям Індійського океану славиться одне з найбільш колоритних міст континенту, торговий центр і фешенебельний курорт Дурбан. Це один з найбільших портів Африки й центр провінції Квазулу-Наталь, найбільш популярної серед туристів із усього світу¹⁶³.

Далеко не повний перелік привабливих місць, гарні пейзажі, а також комфортні природно-кліматичні умови з м'яким тропічним і субтропічним кліматом, достаток сонця (перше місце у світі за кількістю сонячних днів у році), розвиток туристичної інфраструктури є сприятливими факторами для збільшення туристичних прибуттів із усього світу.

За підтримки ООН Африканський Фонд Всесвітньої Культурної Спадщини, відкритий у 2006 р., з отриманим від Південної Африки грантом в 3,5 млн доларів США допомагає бідним країнам на півдні від Сахари поліпшити охорону археологічних розкопок і надає допомогу в зборі підписів на внесення об'єктів у Список Всесвітньої Спадщини.

У цілому Африка має усі необхідні передумови, щоб зайняти гідну нішу на світовому туристичному ринку. Але для цього необхідні подальший розвиток і модернізація відповідної інфраструктури, підвищення якості обслуговування туристів, стабілізація політичної обстановки, ліквідація погроз терористичних актів, зниження загального рівня злочинності.

Близький Схід. На просторах Близького Сходу змішалися пустелі, екзотика та великі цивілізації. Регіон, особливо в країнах багатих нафтою, має великий потенціал для розвитку туризму з метою відпочинку й розваг: першокласні готелі й ресторани, розважальні центри, чудові музеї й галереї, якісний шопінг. У кожній країні Сходу туристи можуть знайти як відпочинок, так і розваги.

Наприклад, Африканська частка Близького Сходу – Єгипет – забезпечує туристам як рекреаційне, так і культурне дозвілля завдяки узбережжям Середземного й Червоного морів, які належать до найбільш популярних пляжів світу, значній спадщині давньоєгипетської цивілізації у вигляді маси археологічних пам'ятників і найбагатших музеїв. У списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Єгипті значаться 7 найменувань на 2012 рік:

– ранньохристиянські пам'ятники в Абу-Міна (III–IV ст.). В 2001 р. місто було включено в Список об'єктів Всесвітньої спадщини, що перебувають під погрозою знищення;

¹⁶³ ЮАР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mirkrasiv.ru/countries/africa/rsa>

- тип заходу;
- кількість і склад учасників;
- бюджет компанії;
- корпоративний стиль і імідж компанії;
- очікування від проведення туру.

Ефективність системи заохочення багато в чому обумовлюється вдалим вибором маршруту подорожі. Він повинен бути привабливим і відповідати віку, стану здоров'я, релігійному переконанню й особистим інтересам туриста.

Корпоративні тури сполучаються з проведенням семінарів, тренінгів, елементами професійного навчання, тимбілдігом (тобто командоутворюючим тренінгом). Тимбілдінг допомагає скоординувати дії кожного члена колективу, згуртувати колектив, вибудувати міцні комунікації між членами колективу й виробити необхідні командні компетенції для злагодженої дії в робочих ситуаціях.

Існує кілька програм проведення тимбілдіingu: виїзний (на природі), спортивний, екстремальний, інтелектуальний, творчий, ділові бізнес-ігри. Місце проведення тимбілдіingu залежить від формату проведення заходу. Так, оптимальним місцем проведення виїзного, спортивного, екстремального тимбілдіingu є замські майданчики (готелі, пансіонати, бази відпочинку). Багато керівників компаній замовляють тимбілдіинги в event-агентствах, де професіонали в області командоутворюючих тренінгів знають нюанси й особливості даного процесу й гарантують успіх запланованого заходу.

Інсентів-тури передбачають висококласні розміщення й обслуговування на маршруті. Стандартний інсентів-тур представляє тур із проживанням у чотирьох-п'ятизіркових готелях і насиченою екскурсійною програмою. Найчастіше такі тури користуються популярністю в американських туристів. Також пропонуються інсентів-тури, коли програма поїздки побудована відповідно до якою-небудь головної ідеї. На вибір інсентів-оператори пропонують 20–30 програм по кожній країні, наприклад, прогулянка на повітряній кулі, пікнік на альпійській вершині, питний або гастрономічний тур, круїз із музично-танцювальними вечорами, турнір по гольфу в замському клубі і т. д.

Збільшення інсентів-поїздок сприяло розширенню тематики конгресно-виставкової діяльності, проведенню спеціалізованих форумів з заохочувального туризму, утворенню асоціацій, товариств і т. д. Одне з них – Товариство посадових осіб у сфері заохочувального туризму (SITE), яке знаходиться в Нью-Йорку. У його складі 650 членів, 18 комітетів. Воно керує інсентів-туризмом, проводить регіональні зустрічі, семінари, торговельні виставки.

Експерти відзначають, що в ХХІ ст. на інсентів-туризм чекає велике майбутнє¹⁸⁴.

7.4.3. Характеристика релігійного туризму

7.4.3.1. Загальна характеристика релігійного туризму

До найдавніших видів туризму належить релігійний туризм, джерела якого сходять до часів формування основних світових релігій: християнства, мусульманства, іудаїзму й буддизму. Туристичні потоки, пов'язані з іншими релігіями, незначні.

Релігійний туризм – це поїздки за межі традиційного середовища на термін не більше року для відвідування святих місць і центрів релігій. У ньому прийнято виділяти три напрями:

- релігійний, пов'язаний з участю в подіях релігійного життя, що здійснюються за допомогою екскурсій;
- паломницький, тобто подорож з метою відвідування святинь і святих місць;
- науковий з релігійною метою.

Термін «релігійний туризм» відображає, насамперед, релігійно-пізнавальні аспекти або тільки пізнавальні, а «паломницький туризм» пов'язаний з подорожжю винятково з релігійною метою. Однак деякі дослідники сумніваються в точності терміна «паломницький туризм». Наприклад, польський географ А. Яцковський вважає доцільним використовувати термін «паломництво», оскільки це переважно поїздки до святинь або святих місць, де час паломництва заповнений молитвами й медитаціями (від лат. *meditatio* – міркування) – різновид психічних вправ, вживаних у складі духовно-релігійної або оздоровчої практики. При пішому паломництві подолання страждань від втоми й труднощів далекої дороги, відмова на якийсь час від життєвих цінностей (родини, друзів, налагодженого побуту) віддзеркалюють віру, побожність і прагнення до самодосконалості. Але сучасні прочани користуються різними транспортними засобами й крім релігійної мети відвідування релігійних місць, вони можуть мати й іншу. Прочанин на Святу Землю або у Ватикан швидше за все відвідає Єрусалим або місто Рим.

Таким чином, винятково релігійні мотиви, зокрема в міжнародних подорожах, не існують у чистому виді. А термін «паломницький туризм» цілком доречний, тому що класифікація видів туризму охоплює мету або

¹⁸⁴ Александрова А. Ю. Международный туризм : учебник / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2004. – С. 194–195.

кілька цілей подорожі як основних, так і додаткових, формує єдине сприйняття збірного поняття «релігійно-паломницький туризм».

Релігійно-паломницький туризм класифікують за:

– кількістю учасників і родинним станом – індивідуальний, сімейний або груповий;

– тривалістю подорожі – одноденний, короткостроковий (2–3 днів), тривалий (до 15 днів) і довгостроковий (більше 15 днів);

– за геопросторовою ознакою – локальний, регіональний і світовий (міжнародний).

На локальному рівні релігійно-паломницького туризму зазвичай поширені одноденні поїздки, регіональному – короткострокові й світовому (міжнародному) – тривалі й довгострокові. В основному, прочани зацікавлені у відвідуванні монастирів, храмів, а також визнаних святих місць (джерела, ріки, печери, гори й ін.) і менше приділяють увагу якості обслуговування на об'єктах розміщення й харчування.

Щороку у світі більше 220 млн чоловік здійснюють паломництво, у т. ч. 150 млн – християни, 50 млн – мусульмани, буддисти, 20 млн – представники інших віросповідань. Паломництва здійснюються з метою знаходження душевного спокою, відчуття єднання з духовно близькими людьми¹⁸⁵. У світі виділяють 11 макрорегіонів паломництва (табл. 7.10).

Таблиця 7.10

Макрорегіони паломництва¹⁸⁶

Макрорегіони паломництва	Переважаюча релігія
Європа	Християнство
Північна Америка	Християнство, поширені інші численні релігії
Латинська Америка	Християнство, поширені місцеві традиційні релігії
Північна Африка	Іслам
Західна й Східна Африка	Іслам, існують окремі центри християнства й традиційні релігії
Західна Азія	Іслам, існують анклавні християнства й іудаїзму
Південна Азія	Поширені індуїзм і буддизм, є центри християнства, джайнізму, сікхізму й ісламу
Південно-Східна Азія	Поширені буддизм, іслам, християнство, анклавні індуїзму
Східна Азія	Поширені буддизм, конфуціанство, синтоїзм і ділянки ісламу й християнства
Центральна Азія	Буддизм, в основному ламаїзм
Середня Азія	Іслам

¹⁸⁵ Кузик С. П. Географія туризму [Електронний ресурс] : навчальний посібник / С. П. Кузик. – Режим доступу : http://uchebnikionline.ru/turizm/geografiya_turizmu_-_kuzik_sp/geografiya_turizmu_-_kuzik_sp.htm.

¹⁸⁶ Александрова А. Ю. Международный туризм : учебник / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2004. – С. 196–197.

Християнство й іслам виникли на Близькому Сході, а буддизм – на півострові Індостан, тобто в районах зародження людської цивілізації.

7.4.3.2. Релігійний туризм в християнстві

Християнство (від грецького Χριστός – «помазаник», «месія») – авраамічна світова релігія, заснована на житті й навчанні Ісуса Христа, описаних у Новому Завіті. Християни вірять, що Ісус із Назарета є Месія, Син Божий і Рятівник людства й не сумніваються в його історичності. Залучення віруючих до Божественної благодаті відбувається через участь у таїнствах. Католицька й православна церкви визнають сім таїнств: хрещення, миропомазання, причащення, сповідь, церковний шлюб, елєсвячення, священство (присвята у священнослужителі). Лютерани визнають хрещення й причащення, англїканська церква – хрещення, причащення, церковний шлюб.

Джерело віровчення християнства – Священний переказ, тобто сукупність форм (усна традиція, тексти, богослужіння), у яких передається зміст віри. Головним у ньому є Священне писання (Біблія); а також «Символ віри», рішення всесвітніх і деяких помісних соборів, окремі твори отців церкви (діячів християнської церкви II–VIII ст., що створили її догматику й організацію). Головні отці церкви в католицизмі – Амвросій Медіоланський, Августин, Ієронім, Григорій I Великий, у православ'ї – Афанасій Олександрійський, Василь Великий, Григорій Назіанзін (Григорій Богослов), Іоан Златоуст¹⁸⁷.

Християнство виникло в I віці у Палестині, Римській імперії, спочатку в середовищі арамеомовного населення Межиріччя й вже в перші десятиліття свого існування набувало усе більше послїдовників серед інших етнічних груп. Уперше як державна релігія християнство було прийнято у Великій Арменії в 301 р. При імператорі Костянтині I, починаючи з Міланського едикту 313 року про свободу віросповідання, християнство почало здобувати статус державної релігії й у Римській імперії.

До XIII ст. уся Європа була християнізована. На Русі християнство поширилося під впливом Візантії з X ст. У результаті схизми (поділ церков) християнство в 1054 р. розкололося на православ'я і католицизм. При Реформації з католицизму в XVI ст. відокремився протестантизм¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Отцы церкви [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://megabook.ru/article/ОТЦЫ%20ЦЕРКВИ>

¹⁸⁸ Христианство [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://megabook.ru/article/ХРИСТИАНСТВО>

Таблиця 7.11
**Географія поширення
 християнства**

Регіон	Чисельність, млн чол.
Європа	400–550
Латинська Америка	близько 543
Північна Америка	231
у т. ч. США	160–225
Канада	25
Азія	близько 350
Африка	475
Австралія й Океанія	24

Християнство – найбільша світова релігія як за чисельністю прихильників (2,35 млрд), так і за географічним поширенням (табл. 7.11). У кожній країні світу є хоча б одна християнська громада.

Приблизна кількість прихильників різних християнських конфесій відображена в таблиці 7.12¹⁸⁹.

Католицизм – найбільш численний напрям у християнстві, є основою релігією в багатьох європейських країнах (Італія, Франція, Іспанія, Португалія, Австрія, Бельгія, Литва, Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Хорватія, Ірландія, Мальта та ін.). У 21 державі Європи католики становлять більшість населення, у Німеччині, Нідерландах і Швейцарії – половину. У Західній півкулі католицизм розповсюджений у всій Східній та Центральній Америці, в Мексиці, на Кубі, в Канаді та США.

Таблиця 7.12

Приблизна кількість прихильників різних християнських конфесій

Християнські конфесії	Кількість (чол.)
католики	Близько 1,2 млрд
у т. ч. католики східних обрядів	17 млн
протестанти	420 млн за даними Британіки (експерти Британіки не включають у протестантизм англікан (86 млн) і незалежні церкви (371 млн)); по даним Pew Research Center, що включає в протестантизм англіканців і так звані «незалежні церкви», – близько 800 млн
у т. ч. п'ятидесятники	279 млн
англіканці	88 млн
пресвітеріанці й близькі до них течії	75 млн
методисти	70 млн
баптисти	70 млн
лютерани	64 млн
адвентисти сьомого дня	16 млн
прихильники православних церков	225–300 млн
прихильники давньосхідних церков	близько 70–80 млн
у т. ч. послідовники Армянської апостольської церкви	близько 9 млн

¹⁸⁹ Християнство [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D5%F0%E8%F1%F2%E8%E0%ED%F1%F2%E2%EE>

В Азії католики переважають на Філіппінах та у Східному Тиморі, значна кількість католиків проживає у В'єтнамі, Південній Кореї і Китаї. Серед країн Близького Сходу за кількістю католиків виділяється Ліван (мароніти та ін.). В Африці проживають від 110 до 175 млн католиків¹⁹⁰.

Друге місце за кількістю прихильників займає протестантизм. Його походження пов'язане з Реформацією – широким антикатолицьким рухом XVI ст. у Європі. У цей час ідеї протестантизму проникли майже в усі країни світу. В 92 країнах протестантизм є найбільшим напрямом християнства, у т. ч. у 49 країнах протестанти становлять більшість населення.

Протестанти є найбільшою релігійною групою в скандинавських країнах, США, Великій Британії, Австралії, Новій Зеландії. У Німеччині, Нідерландах, Канаді, Швейцарії протестантизм разом з католицизмом є переважними віросповіданнями.

Завдяки місіонерству, до початку XXI ст. протестанти зуміли перетворити на свою віру більшість населення низки африканських (Ліберія, Намібія, Замбія, Зімбабве, Ботсвана, Гана, ЦАР, Кенія, Малаві, Конго) і тихоокеанських держав (Папуа-Нова Гвінея, Фіджі, Самоа, Тонга, Соломонові острови, Вануату). У Латинській Америці, що традиційно є католицьким регіоном, понад третини населення Гондурасу, Сальвадору, Гватемали, Домініки, Белізу – протестанти. У католицьких країнах Гаїті, Нікарагуа, Коста-Ріка, Домініканська Республіка і Бразилія вже більше 20 % населення складають протестанти¹⁹¹.

Православ'я (із греч. – «правильне судження», або «правильне славлення») як напрям у християнстві оформилося на сході Римської імперії протягом I тис. від Різдва Христового при здійсненні принципа Симфонії (згода світської й церковної влади). До країн з більшістю православного населення належать: Білорусія, Болгарія, Греція, Грузія, Кіпр, Македонія, Молдавія, Росія, Румунія, Сербія, Україна, Чорногорія. Православ'я поширене також у Боснії й Герцеговині, Фінляндії, Казахстані, на Алеутських островах (США). Православ'я сповідує частина населення Естонії, Латвії, Киргизії, Албанії й Японії. З кінця XX ст. порівняно швидко поширюється православ'я в Африці південніше Сахари, Південно-Східної Азії й Південній Кореї.

Основними мотивами паломництва є такі:

– бажання помолитися і доторкнутися до чудотворної ікони, нетлінним мощам, сповідатися в культовому або релігійному центрі або у відомого релігійного діяча;

¹⁹⁰ Religion by Location [Electronic resource] – Way of access : http://www.adherents.com/adhloc/Wh_2.html

¹⁹¹ Christian Population as Percentages of Total Population by Country [Electronic resource] – Way of access : <http://www.webcitation.org/6JdRk2yPU>

- виконати богоугодні роботи;
- знайти благодать;
- вилікуватися від хвороби;
- зробити пожертвування;
- виконати обітницю.

Особливості паломництва в християнстві, інтенсивність поїздок залежать від політичного становища в країні, рівня соціально-економічного розвитку, матеріального добробуту громадян, їх соціального та професійного становища. Також на особливості поїздок релігійних туристів впливає географічне положення і клімат у місцях поїздок.

Християнство має багату культурну і духовну спадщину. Багато країн світу володіють численними християнськими святинями і пам'ятками, музейними культурними цінностями.

Крім Єрусалима, більша частина центрів паломництва пов'язана з однією релігією. За кількістю й різноманітністю предметів культового поклоніння, християнство випереджає інші релігії.

Для християн-прочан найбільш популярною святинєю світового рівня є Свята Земля (Ізраїль). Тут прочани відвідують:

- Віфлеєм (храм Різдва Христового),
- Назарет (місце, де пройшло дитинство Христа):

а) Базиліка Благовіщення – один із найбільш великих християнських храмів на Святій Землі. Цей католицький храм вибудований над гротом Благовіщення, де, згідно з християнськими переказами, ангел повідомив Діві Марії, що вона має народити Ісуса Христа;

б) Грот Діви – приблизно, залишки житла Марії і її законного чоловіка – тесляра Йосипа Обручника.

– Єрусалим:

а) Ворота Ірода (або Квіткові ворота). Своєю назвою ворота Ірода зобов'язані легенді, яка говорить, що поруч із ними стояв будинок Ірода Антипи. А друга назва, Квіткові ворота, привласнили їм через квітковий орнамент, розташований вище воріт;

б) Ворота Лева. У християнській традиції, перед своєю стратою Ісус увійшов у Єрусалим через Ворота Лева (у своєму сучасному вигляді побудовані в 1538–1539 рр.);

в) Золоті Ворота – найстарші ворота Єрусалима і єдині, що ведуть на Храмову гору. Існуючі ворота побудовані близько 520 р. Розповсюджене уявлення про те, що через Золоті Ворота увійде Месія, привело до того, що османський султан Сулейман Чудовий наказав в 1541 р. замурувати ворота.

Перед воротами мусульмани розташували цвинтар, що вважається в іудаїзмі нечистим місцем¹⁹²;

д) Сіонські Ворота. Побудовані в 1540 р. у період правління султана Сулеймана Чудового і є частиною початкової фортечної стіни. Перебувають поруч із могилою царя Давида. Дорога від воріт іде до святих місць на горі Сіон – Церков Святої Ганни. Церква зведена в 1142 р. на тому місці, де Ганна народила Богородицю¹⁹³;

з) церква Плача Господня. По переказу, саме на цьому місці, де сьогодні стоїть Храм Плача Господня, Ісус Христос зупинився перед входом у Єрусалим, потім він перетнув Долину Кедрон і ввійшов на Храмову гору через Золоті Ворота. Христос плакав про Єрусалим, передбачаючи його швидке руйнування;

к) Гефсіманія – Маслиновий Сад. Шанується як місце моління Ісуса Христа у ніч арешту: згідно з Новим Заветом, Ісус і його учні регулярно відвідували це місце. Це й дозволило Іуді знайти Ісуса в цю ніч;

л) монастир Бічужання. Монастир стоїть на тому місці, де, як вважається, римські солдати били бичами Ісуса Христа;

м) церква Труни Господньої (храм Воскресіння) – головна святиня християн усього світу, архітектурний комплекс, що включає безліч каплиць, престолів і вівтарів (усього 49). За традицією вважається, що тут була Голгофа (щодо її місцезнаходження є інші версії), де розіпнули Христа. Євангелісти точне місцезнаходження Голгофи не вказують¹⁹⁴.

Екскурсійно-пізнавальні тури, що здійснюються у межах релігійного туризму, відрізняються від паломницького терміном перебування й не обов'язковістю відвідування лише релігійних святинь. Релігійні об'єкти (собори, мечеті, культові музеї, духовні центри) – лише частина екскурсійних програм. Екскурсія для прочан має другорядне значення.

До популярних православних центрів належать:

– Свята гора Афон (Греція). По переказу, корабель, на якому прямували на Кіпр Пресвята Діва з апостолом Іоанном Богословом, буря прибила до афонських берегів. Саме вони принесли сюди звістку про Христа. Сама Пресвята Богородиця проповідувала тут віру в Христа й одержала від Бога цю землю у Свою Долю. Тому Афон називають Долею або Садам

¹⁹² Стены и ворота Єрусалима [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ilgid.ru/tourism/gates.html>.

¹⁹³ Церковь Св. Анны в Вифезде (Иерусалим) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://simvol-veri.ru/xp/cerkov-sv.anni-v-vifezde-ierusalim.html>.

¹⁹⁴ Храм Гроба Господнего [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://holysisrael.net/храм-гроба-господня>

Пресвятої Богородиці. Згадування про перших подвижників належать до IV ст. У VII ст. візантійський імператор Костянтин IV Погонат видав указ про те, що півострів віддається в повне розпорядження ченцям, які на той час жили тут у келіях і невеликих монастирях. У 681 р. в одній з афонських печер поселився преподобний Петро – один із найбільш прославлених святогорських святих, що прожив на Афоні 53 роки.

У другій половині X ст. після заснування святим Панасом Великої Лаври почався бурхливий розквіт святогорського чернецтва. До середини XI ст. тут було засновано сто вісімдесят монастирів. Зараз на Святій Горі двадцять монастирів, і по існуючому тут закону, забороняється як скасування наявних, так і створення нових обителей.

Паломництво на Святу Гору можуть робити тільки чоловіки. Ця традиція існує з середини V ст., коли дочка візантійського імператора Феодосія Великого Плакідія привезла на Афон багаті пожертвування, але не була допущена в одну з обителей. Голос, який йшов від ікони Пресвятої Богородиці, повелів, щоб особи жіночої статі, у т. ч. і Плакідія, ніколи не відвідували Афона. Пізніше це було закріплено царським указом і дотримується дотепер¹⁹⁵.

– Храм святого Лазаря з його гробницею й мощами. Це православний храм IX ст. у місті Ларнака на Кіпрі; належить Кіпрській православній церкві. Церква названа на честь праведного Лазаря з Віфанії, якого, згідно з Євангелієм, воскресив Ісус Христос. Після Воскресіння Христа через переслідування Лазар був змушений покинути Іудею і перебратися на Кіпр, де незабаром апостоли Павел і Варнава поставили його першим єпископом Кітіону (прадавня назва Ларнаки). Після воскресіння він прожив ще тридцять років, а потім у другий раз помер на Кіпрі. Над його гробницею була побудована церква святого Лазаря. За вісім днів до Пасхи, у Лазареву суботу, ікону святого під час святкового ходуносять по вулицях Ларнаки. А всього в іконостасі храму 120 ікон, які датуються XVIII століттям візантійського писання. Є й стародавні ікони¹⁹⁶.

– Православний монастир Сопочани з діючою церквою Святої Трійці й фресками XIII ст. (Сербія). Монастир заснований у мальовничій долині ріки Рашикі, поряд із давнім Расом – центром Сербської держави Урошем I до 1263 року як мавзолей короля і його родини. У Середньовіччя монастир був духовним центром, його братія складалася з більш ніж 100 ченців.

¹⁹⁵ Об Афоне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.solun.gr/holy-places-greece/3-athos>

¹⁹⁶ Святыни острова Кипр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hramks.ru/kipr.shtml>

Фрески Сопочан – одного з центральних творінь візантійського мистецтва – відрізняють великі масштаби, лапідарні форми, світлий колорит, внутрішня зосередженість образів, у яких немає нічого ефектного, надмірно конкретного й почуттєвого, але є враження спокою й величі. В 1990-х рр. у Сопочанах з монастиря Високі Дечани були перенесені мощі святих лікарів-безсеребряників Косьми і Даміана. В 1979 р. монастир включений у список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО¹⁹⁷.

– Церква Святої Софії. Перебуває в центрі болгарської столиці Софії. За стінами храму зберігається спадщина античного міста Сердікі. Сама базиліка споруджена наприкінці V–початку VI ст. над руїнами двох більш ранніх цвинтарних церков, з них найперша церква була побудована на цьому місці в 311–313 рр. Церква стала охоронницею східного некрополю Сердікі. У результаті археологічних розкопок тут виявлені гробниці, стінописи, витончені напільні мозаїки, які фахівці зараз реставрують, щоб вони стали доступними для відвідувачів унікального підземного музею. В епоху Середньовіччя, на початку IX ст., місто вже під іменем Средец включене у територію болгарської держави. Після прийняття в IX ст. християнства болгарами храм Святої Софії зберіг свою значущу роль у житті місцевого населення. А до середини XIV ст. місто прийняло ім'я своєї святої покровительки – Софії («мудрість»)¹⁹⁸.

– Собор імені святого благовірного князя Олександра Невського в Софії (Болгарія). Це монументальний, другий за розмахом православний собор на Балканах, храм-пам'ятник з 1924 р. Патріарший кафедральний собор Болгарської Православної Церкви був побудований з волевиявлення й на кошти болгарського народу в знак вдячності руському народу за звільнення від османського ярма в Русько-Турецькій війні 1877–1878 рр. Відповідно до прийнятого в 1951 р. Статуту Болгарської Православної Церкви, храм-пам'ятник святого Олександра Невського є патріаршим кафедральним собором. Центральний вівтар собору присвячений св. Олександру Невському, південний – св. Борису, який приніс християнство в країну й північний – св. Кирилу й Мефодію, що створили Кирилицю.

Над оздобленням собору працювали 32 руських і 13 болгарських художників. Вони створили близько 400 добутків¹⁹⁹. У крипті собору роз-

¹⁹⁷ Монастырь Сопочаны [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.worlds.ru/europe/serbia/history-monastyr_sopochany.shtml

¹⁹⁸ Храм св. Софии г. София [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://bulgariatravel.org/ru/obyekt/245/Hram_Sveta_Sofia.

¹⁹⁹ Софийский Александро-Невский монастырь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://drevo-info.ru/articles/9734.html>; Собор Александра Невского в Софии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.yestravel.ru/sights/europe/bulgaria/alexander-nevsky-cathedral-sofia/>

міщена філія Національної художньої галереї, експозиція якого розташована на базі наданих Церковно-археологічним музеєм Болгарської Церкви збережених добутків прадавнього іконопису. В 1964 р. у підземному склепі собору був відкритий Музей ікон, де виставлено близько 300 ікон, фресок IX–X ст. Звукова феєрія, створювана дванадцятьма дзвонами, іноді чутна за межами Софії.

У цьому храмі перебуває найголовніша релігійна цінність цього храму – мощі полководця Олександра Невського, які були надані руською православною церквою й зберігаються у вівтарі собору.

– Церква Святого Пантелеймона (Болгарія). Це перлина болгарського іконопису, перебуває в 8 км від Софії в невеликому селі Бояна. В XI ст. тут, на схилі гори Вітоша, була побудована невелика каплиця. У 1259 р. правитель Калоян за власні гроші добудував до каплиці двоповерхову церкву, яка одержала ім'я Святих Миколи й Пантелеймона. А наприкінці XIX ст. був зведений також двоповерховий притвор.

Храм одержав всесвітню популярність завдяки своїм унікальним, створеним в 1259 р. фрескам. Вони були нанесені поверх розписів XI–XII ст., виконаних у візантійському стилі. Унікальність цих фресок полягає в незвичайній індивідуалізації зображених на них людей. Задовго до приходу реалізму в європейський живопис середньовічні живописці зобразили 89 біблійних і побутових сцен з дивною точністю й майстерністю. Кожна з 240 людських фігур наділена своїм особливим характером. Завдяки невідомому художникові до нас дійшли портрети царя Костянтина й цариці Ірини, севастократора Калояна і його дружини Десіслави й багатьох інших мирян і святих²⁰⁰. З 1979 року церква була включена в список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

– Сіонський собор імені Успіння Богоматері (або Сіоні, як цей храм прийнято називати в Тбілісі). Це історично головний храм Тбілісі і один із двох головних у Грузинській церкві. Названий Сіонський собор на честь однойменного храму в Єрусалимі. Стоїть на березі ріки Кури в історичному центрі міста. До будівництва нового собору Цмінда Самеба (Собор Святої Трійці) (2004 р.) тут перебувала кафедра грузинського католикоса.

Перший християнський храм на цьому місці виник ще в VI ст., після чого пішов час руйнувань, землетрусів і перебудов. У результаті сучасна будівля храму складається з фрагментів, що належать до зовсім різних епох. Головна реліквія в храмі Сіоні – хрест Святої Ніно, яка принесла

²⁰⁰ Церковь Святого Пантелеймона в Бояне [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.turinfo.ru/attractions/tserkov-sv.-panteleymona-v-boyane/>; Болгария. София [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://1001tours.com/travel_tips/bulgaria/bolgariya_sofiya.shtml

в Грузію християнство. У соборі поховані деякі ієрархи Грузинської церкви, зокрема Католикоси-патріархи Кіріон II (канонізований у 2002 р.), Давид V (Девдаріані).

Недалеко від собору дві дзвіниці – одна триярусна, збудована у XV ст., зруйнована персами й відновлена в XX ст., інша – типовий зразок руського класицизму (побудована в 1812 р.). В інтер'єрі храму збереглися фрески російського художника Г. Г. Гагарина²⁰¹.

– Храм Метехі (XII ст.). Розташований біля самого краю кам'янистого берега Кури в Тбілісі, був у минулому фортецею й резиденцією грузинських царів. Під склепіннями храму Метехі похована перша грузинська мучениця – цариця Шушаніка Ранська, вбита чоловіком-вогнепоклонником в V ст. н. е.

В історичних джерелах Метехі згадується з XIII ст. Храм протягом століть неодноразово руйнувався й знову відновлювався. Сьогодні від прадавньої фортеці, куди входили замок, монастир і храм, залишилася невелика, але висока цегельна будова квадратного плану, у центрі якого височіє кругла башточка з гострим дахом²⁰².

– Светі-Цховелі (з груз. – животворящий стовп) – кафедральний патріарший храм Грузинської православної церкви у Мцхеті (прадавній столиці Грузії), який протягом тисячоріччя був головним собором усієї Грузії. У цей час вважається одним з духовних символів сучасної Грузії та включений до пам'ятників Всесвітньої історичної та культурної спадщини ЮНЕСКО.

Серед збережених історичних споруджень Светі-Цховелі є найбільшим у Грузії. Протягом століть є центром християнської Грузії. Християнство в Грузії поширилося з початку IV ст. А у 1010–1029 рр. зодчий Арсукідзе побудував у Мцхеті кафедральний собор Светі-Цховелі, який називають грузинською Айя-Софією.

Походження назви «Светі-Цховелі» – «Животворящий Стовп» пов'язане з переказом про прийняття Грузією християнства. Легенда розповідає, як житель Мцхети Еліоз, будучи в Єрусалимі, був присутній при розп'ятті Христа й повернувся додому з реліквією – хітоном Христа. Його сестра Сідонія, що вже стала християнкою, доторкнувшись до хітона, померла. Її поховали разом з хітоном, що залишився в неї в руках. На могилі Сідонії виросло велике дерево – ліванський кедр.

Перший християнський цар Грузії Міріан захотів спорудити над могилою Сідонії церкву. Кедр зрубали, вирізали з нього сім колон і почали встановлювати їх у церкві. Шість колон було встановлено, а сьома зависла

²⁰¹ Сиони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Сиони>

²⁰² Храм Метехи в Тбілісі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.advantour.com/rus/georgia/tbilisi/metekhi.htm>

в повітрі. Свята цариця Ніна, просвітителька Грузії, молилася всю ніч, і тоді цей стовп «без дотику руки людської» встав на своє місце. Чудесний стовп мироточив, і це дорогоцінне миро животворило, виліковувало хворих від важких недуг. Звідси й пішло найменування храму – «Животворящий Стовп»²⁰³.

Светі-Цховелі зроблений у стилі архітектури середньовічної Грузії. Старих розписів не збереглося, а присутні виконані в XVI, XVII і можливо XVIII ст. відновлені у XIX в. Протягом свого існування собор був місцем коронування й усипальницею для представників царського роду Багратіонів.

– Гелатський монастир Богородиці біля Кутаїсі. Це найбільш значимий чоловічий середньовічний монастир у Грузії. Центр церковного й культурного життя, резиденція католикоса з II половини XVI ст. до 1814 р., пам'ятник Всесвітньої спадщини (1994 р.). Монастир був заснований царем Давидом IV Будівником у 1106 р. і став його усипальницею. Соборна церква будувалася до 1125 р. У XIII ст. до монастирського ансамблю додалися церкви св. Миколи й св. Георгія, а також триярусна дзвіниця²⁰⁴.

Наприкінці апсиди головного храму збереглася мозаїка, що зображує богоматір з дитиною на руках, архангелів Михайла й Гаврила (1125–1130 рр.). Життєвість і виразність образів, упевненість малюнка й барвистість, блискуча майстерність виконання роблять гелатську мозаїку пам'ятником світового значення. Стінопис належить до різних періодів грузинської історії. У храмах Гелаті збереглися фрескові розписи XII–XIV, XVI, XVII ст., портретні зображення, що включають царів Грузії, представників вищого духовництва, великих феодалів Гелаті.

– Давидо-Гареджійський монастирський комплекс. Давид Гареджа – комплекс грузинських печерних монастирів VI століття – розташований у 60 км на південний схід від Тбілісі, на грузинсько-азербайджанській границі, яка ділить його на дві частини. Комплекс простирається на 25 км уздовж схилів напівпустельного Гареджійського кряжу територіями трьох районів Грузії (Гардабанського, Сагареджійського й Сігнахського) і являє собою висічені в скелях близько 20 монастирів.

Головним монастирем вважається Лавра св. Давида, заснована на початку VI ст. сирійським ченцем Давидом, одним з 13 ченців, які на чолі з преподобним Іоанном Зедазнійським, прибули для закріплення християнської віри в Іверії (Грузії). Спочатку Давид поселився в Тбілісі на горі Мтацмінда

²⁰³ Храм Свети-Цховели в Мцхете [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.redov.ru/kulturologija/100_velikih_hramov/p82.php.

²⁰⁴ Гелатський монастир в Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravmir.ru/gelatskij-monastyr-v-gruzii-foto/>

(Свята Гора). На схилі гори він влаштував маленьку печеру, а для молитви – маленьку каплицю. Щочетверга святий батько спускався з гори до жителів і своїми проповідями підтримував і затверджував у них християнське навчання. Але були люди, які не бажали процвітання християнської релігії в Грузії, і оббрехали св. Давида. Тоді св. Давид пішов у Гареджийські гори, де влаштував монастир, який згодом перетворився у відому Лавру й породила ще десяток монастирів. Аба Давид відтоді став називатися Гареджийським. Монастирі Лавра, Удабно, Додо й Бертубані славляться своєю оригінальною архітектурою й фресками в печерах VIII–XIII ст.²⁰⁵.

У Давидо-Гареджийському монастирі у значній кількості є написи: грузинські, до 20 вірменських, 8 грецьких і 21 східна (арабським писанням), а також унікальна тетралінгва, тобто чотиримовний напис – на грузинському, вірменському, грецькому й арабському.

– Києво-Печерська Лавра – один з перших за часом заснування монастирів у Давньоруській державі, що поклав початок руському чернецтву в Давньоруській державі й який набув славу найбільшої святині православ'я. Лавра перебуває в центрі Києва, на правому, високому березі Дніпра, і займає два пагорби, розділені глибокою балкою, що спускається до Дніпра. Вона була заснована ченцем, преподобним Антонієм з Любечу і його учнем преподобним Феодосієм ще при Ярославі Мудрому в 1051 р. Князь Святослав II Ярославич подарував монастирю плато над печерами, де пізніше вирости кам'яні храми, прикрашені живописом, келії, кріпосні башти і інші будови. З монастирем пов'язані імена літописця Нестора (автора «Повести временних лет»), художника Аліпія.

У період з 1592 по 1688 рр. монастир був ставропігією Константинопільського Патріарха; з 1688 р. він отримав статус Лаври і став «ставропігіоном царським і патріаршим Московським»; у 1786 р. Лавра підпорядковувалась київському митрополитові.

Територія Лаври умовно розділена на так звану верхню Лавру, куди ще в IX ст. перебралась основна частина братій, і нижню, де перебувають близькі й далекі печери й будинок для прочан. У близьких і далеких печерах Лаври спочивають нетлінні моці угодників Божих, є також поховання мирян (наприклад, могила П. А. Столипін).

Зараз нижня Лавра перебуває у віданні Української Православної Церкви (Московського Патріархату), а верхня Лавра – у веденні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

²⁰⁵ Пещерный монастырь Давид Гареджи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://venividi.ru/node/23571>

На центральній площі верхньої Лаври піднімається головний храм монастиря – Успенський собор. Навколо близьких печер знаходяться дві каплиці, побудовані над колодязями, викопаними преподобними Антонієм і Феодосієм Печерськими. Говорять, що свята вода з колодязів здатна позбавити від будь-яких хвороб і навіть виконувати заповітні бажання. В 1990 р. Лавра була внесена в список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО²⁰⁶, а в 2007 р. посіла перше місце в конкурсі на кращі сім чудес України.

До чудес Києво-Печерської Лаври належать: Святі ворота, Моці Іллі Муромця, шапка Марка Печерника, ікона Божої матері «Печерська похвала», джерело «Сльози Пресвятої Богородиці».

Щороку в Лавру приїжджають тисячі людей: хтось, щоб побачити її красу, а хтось, щоб поклонитися нетлінним мощам святих угодників, очиститися від гріхів, позбутися хвороб і зміцнити своє здоров'я.

– Почаївська Лавра. Лавра на честь Успіня Пресвятої Богородиці в м. Почаїв. Це ставропігіальний чоловічий монастир Української Православної Церкви в межах Тернопільської єпархії, оснований на горі біля містечка Новий Почаїв близько 1240–1241 рр. затворниками Києво-Печерської Лаври, що втікали на Волинь від ординського руйнування. Він є найбільшим православним храмовим комплексом і монастирем на Західній Україні і другим після Києво-Печерської Лаври.

Святиня Лаври – Стопа Богоматері (відбиток ноги на щільному вапняному туфі). Усередині церкви Успіня Пресвятої Богородиці перебуває Чудотворне джерело, обгороджене залізними ґратами й покрите ковчегом. Нагорі ковчегу й перебуває зображення Стопи. Під стопою, усередині скелі, перебуває печера, в якій вода стікає по краплях у посудини й роздається прочанам. У Лаврі перебуває чудотворна Почаївська ікона Божої Матері, почивають мощі преподобних Іова та Амфілохія Почаївських²⁰⁷.

– Свято-троїцька Олександро-Невська Лавра. Це товариський чоловічий монастир Санкт-Петербурзької єпархії, заснований в 1710 р. Тоді вважалося, що саме в цьому місці князь здобув перемогу над шведами у Невській битві 1240 року. Монастир будувався під час війни зі Швецією на відвоєваних землях. Тому історичний переклик досить показовий. Петром I 25 березня 1713 р. освячений перший дерев'яний Благовіщенський храм монастиря й відслужена перша Літургія. 18 грудня 1797 р. він одержав

²⁰⁶ Києво-Печерська лавра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.truechristianity.info/churches/kiyovo-pecherskaya_lavra.php

²⁰⁷ Почаевская Лавра [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://drevo-info.ru/articles/15759.html>

статус Лаври. У Лаврі перебувають мощі св. Олександра Невського²⁰⁸, чудотворні ікони – ікона Божої Матері «Скоропослушниця» (її благодаттю прозрівали сліпі, починали ходити кульгаві й паралізовані, полонені знаходили волю), ікона Божої Матері «Гідно їсти» (молитва перед нею зміцнює віру, рятує від самолюбства, гордині, жаги грошей і пияцтва).

До складу архітектурного комплексу входить кілька знаменитих некрополів, де спочивають багато видатних діячів XVIII–XIX ст. Паломницька служба організує індивідуальні й групові поїздки віруючих по святих місцях Росії, Близького Сходу й далекого зарубіжжя.

– Свято-Троїцька Сергієва Лавра (Росія). Прославлена обитель Живопочаткової Трійці заснована Сергієм Радонежським у 1337 р., є однією з найбільш шанованих загальноруських святинь, найбільшим центром духовної освіти й культури. В 1608–1610 рр. монастир витримав облогу тридцятитисячного війська польсько-литовських інтервентів (обложених у самому монастирі налічувалося близько трьох тисяч). Незрівнянна за мужністю оборона монастиря ознаменувалася чудесними явищами при Сергія Радонежського й інших угодників Божих, що зміцнювали дух героїв-захисників православної твердині.

У 1744 р. монастир одержав почесну назву Лаври. В XVIII–XIX ст. на околицях Лаври виникли Віфанський монастир, Боголюбський, Чернігівсько-Гефсиманський скити й скит Паракліт. Ці монастирі, духовно й адміністративно пов'язані з Лаврою, явили світові чудових старців-подвижників.

З 1814 р. на території Троїце-Сергієвої Лаври розташовується Московська духовна академія – найстарший вищий навчальний заклад Росії, заснований у 1685 р. у Москві. Переведена після пожежі 1812 р. у Лавру, Академія розмістилася в колишніх Царських чертогах (XVII ст.).

За вівтарем Успенського собору з північної сторони похований І. С. Аксаков (1886 р.). На цвинтарі Чернігівського скиту поховані К. Н. Леонт'єв (1891 р.), В. В. Розанов (1919 р.) та інші відомі діячі російської культури.

У 1920 р. Троїце-Сергієва Лавра була закрита, в її будівлях розмістилися Художній музей і інші установи, частину будов зайняли під житло. Відродження монастиря почалося в 1946 р. В її стінах в 1971, 1988, 1990 рр. проходили Помісні Собори. Сьогодні монастир продовжує відігравати провідну роль у житті Російської Церкви²⁰⁹.

²⁰⁸ Александрo-Невская Лавра [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://drevo-info.ru/articles/320.html>

²⁰⁹ Свято-Троїцька Сергієва Лавра [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stsl.ru/monastery/>

Щодня Лавра Преподобного Сергія зустрічає тисячі прочан, для яких щоранку відбувається три й більше Літургій. При монастирі діють готельні комплекси для прочан, трапезні, крамниці церковних прикрас. Навколо Троїйце-Сергієвої Лаври багато джерел, що славляться своєю водою, яка вилікувала вже не одну людину. Знамените цілюще джерело лаври було знайдено в 1644 р. під час ремонту паперті Успенського собору. Сліпий чернець Панфутій одержав зілля від його води, і після цього чуда багато віруючих були зілені. Наприкінці XVII ст. над джерелом спорудили каплицю, що стоїть там і досі²¹⁰.

Найзначнішими сакральними реліквіями для католиків і протестантів є: Дійсний Хрест (Рим), Свята Кров (Брюгге, Бельгія), Терновий Вінець, Собор Паризької Богоматері (Париж, Франція), Лурд (Франція), Туринська плащаниця (Турін, Італія), Святі Цвяхи (Ітонський коледж, Велика Британія), Ченстохова (Польща) і інші.

Відомі центри релігійного туризму й паломництва:

- Рим з Ватиканом – резиденція Папи Римського, яку відвідують щорічно близько 8 млн прочан;
- Ассізи (Італія), пов'язаний з пам'яттю святого Франциска Ассізького;
- Сантьяго-Де-Компостела (Іспанія), де спочивають мощі апостола Іакова;
- Кельн (Німеччина) – тут побудовано один з найславетніших готичних соборів;
- Уолсінгем (Англія), відновлений будинок, у якому жив маленький Ісус;
- Солт-Лейк-Сіті (штат Юта, США) – центр мормонів, де побудований їхній величний храм, і ін.

7.4.3.3. Релігійний туризм у буддизмі

Буддизм як світова релігія зародився в Східній Індії в середині I тис. до н. е. Представляє релігійно-філософське навчання (дхарма) про духовне пробудження (бодхі). Засновником навчання вважається Сіддхартха Гаутама, Будда, що згодом одержав ім'я Шак'ямуні. Самі послідовники цього навчання називали його «Дхарма» (Закон, Навчання) або «Буддхадхарма» (Навчанням Будди). Термін «буддизм» був створений в XIX ст. європейцями. Деякі дослідники й буддійські діячі позиціонують буддизм як «науку про свідомість». Від інших релігій він відрізняється тим, що Бог не є окремою особою, а духовним початком, який може змінювати свій стан («Будда в собі», «Будда в нірвані»). У буддизмі визначають безперервну зміну світу,

²¹⁰ Бабкин А. В. Специальные виды туризма [Электронный ресурс]: учебное пособие / А. В. Бабкин. – Режим доступа : <http://banallex.livejournal.com/1077420.html>.

регулюючи всі процеси законами причини й наслідку. В 2011 р., за даними Encyclopedia Britannica, чисельність буддистів становила 780 млн чол.²¹¹.

У процесі поширення буддизм увібрав різні вірування й обрядові практики. Одні послідовники буддизму наголошують на самопізнанні через медитацію, інші – на благодіяннях, треті – на поклоніння Будді.

Священна книга буддистів – Типитака.

Буддизм розповсюджений у країнах Східної, Південної й Південно-Східної Азії: Бутані, В'єтнамі, Індії, Камбоджі, Китаї (а також китайське населення Сінгапуру і Малайзії), Кореї, Лаосі, Монголії, М'янмі, Непалі, Таїланді, Тибеті, Шрі-Ланці, Японії.

Він сильно вплинув на культуру східних народів. Так, європейців, що відвідують Китай, вражають численні буддійські храми, монастирі, величні скельні й печерні комплекси. Буддизм став джерелом натхнення для багатьох поколінь поетів, художників, вчених. Одночасно, релігійний туризм у буддизмі відрізняється від християн і мусульман. Тут немає традиційних паломництв, хоча є власні центри.

Паломницькі місця пов'язані з етапами життєвого шляху Будди. З центрів шанування Будди, чотири є головними для віруючих:

– Лумбіні (Непал). В цьому місці в 543 р. до н. е. народився Сіддхартха Гаутама. Поруч знаходяться руїни палацу, де він жив до 29 років. В Лумбіні більше 20 монастирів;

– Бодхгая (штат Біхар, Індія). Це невелике місто, розташоване в місці, де Будда досяг Просвітління. Бодхгая знайома храмовим комплексом Махабодхі Мандір, до якого спрямовуються численні паломники з усіх країн світу;

– Сарнатх (штат Уттар-Прадеш, Індія). Розташований в 6 км на північ від р. Варанасі. Тут Будда прочитав свою першу проповідь про чотири благородні істини;

– Кушинагара (штат Уттар-Прадеш, Індія). Знаходиться біля містечка Горакхпур. Тут Будда у віці 80 років покинув своє тіло.

До інших центрів шанування Будди належать:

– Раджгар (штат Біхар, Індія), де Будда повідав світові своє вчення про порожнечу.

– Вайшалі (штат Біхар, Індія), де Будда читав свої проповіді і передбачив свій швидкий відхід з земного світу.

– Печерні храми Аджанти й Еллори в штаті Махараштра (29 храмів), споруджених в скельних породах ущелини, нависаючої над річкою.

– Лхаса (КНР). Тут у горах Тибету розташований монастир і палац Далайлами, духовного пастора буддистів.

---

²¹¹ Пономарев Д. И. Религиоведение: справочник для студентов всех специальностей / Д. И. Пономарев – Владимир : Изд-во владимирского университета, 2011. – 164 с.

– Дхармаса-Ла (Індія). Розташована сучасна резиденція Далайлами.

– Нара (Японія). Це колишня столиця Японії, де є кілька буддистських і синтоїстських храмів і кумирен. Найвідоміший – Великий східний храм – буддистський храм Тодайцзи, де знаходиться одна з найбільших статуй Будди в світі і найбільша в Японії (висота 22 м).

– Кан-Ді (Шрі-Ланка). На березі штучного озера стоїть храм Святого зуба Будди, де зберігається зуб Будди.

Понад 18 тис. буддистських храмів і монастирів знаходяться в Таїланді, в т. ч. понад 400 – Бангкоку, місті ангелів. Найвідоміший – храм Смарагдового Будди розташовується на території королівського палацу. У Камбоджі храмовий комплекс Ангкор Ват включає близько 200 різних культових споруд площею 260 кв. км. На острові Ява в Індонезії розташований всесвітньо відомий храмовий комплекс Боробудур. У Калмикії (Росія) побудований буддистський комплекс Гедден Шеддуп Чойкорминг. Це найбільший храм в Європі з позолоченою статуєю Будди. У Бурятії (Росія) було відновлено понад 20 дацанов, а також побудовані нові: Белдан-Брайбун, Гусиноозерський, Тамчинський, Мурочинський²¹².

7.4.3.4. Релігійний туризм в ісламі

Іслам серед світових релігій є третьою за часом виникнення й другою після християнства за кількістю послідовників. Слово «іслам» перекладається як «переказ себе Богові», «покірність», «підпорядкування» (законам Аллаха). За різними оцінками мусульман у світі налічується від 1,2 до 1,57 млрд чол. Ісламські умми охоплюють більше 120 країн, в основному в Західній, Південній і Південно-Східній Азії й Північній Африці. З них у 35 становлять більшість населення, а в 28 країнах є державною релігією (Єгипет, Саудівська Аравія, Марокко, Кувейт, Іран, Ірак, Пакистан і інші).

Іслам виник в Аравії в VII ст. н. е. Його появу мусульмани пов'язують із пророком Мухамедом (Мухаммедом, Магометом), купцем з Мекки (Аравійський півострів), який близько 610 р. оголосив себе пророком, посланником єдиного Бога всіх арабів – Аллаха. Навчання, проголошене їм, міститься в Корані. Спочатку він виступав із проповідями в Мекці, а згодом – у Медині, де створив міцну мусульманську громаду, яка стала центром поширення нової релігії. Іслам дотримується традицій іудаїзму й християнства. Він розподіляється на сунітів (більшість) і шиїтів.

²¹² Бабкин А. В. Специальные виды туризма [Электронный ресурс]: учебное пособие / А. В. Бабкин. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm

В ісламі суннітського толку відсутній культ святих. Ніщо не повинно порушувати принципи верховности і єдності Бога, відвертати віруючих від поклоніння Аллаху. Тому заборонені зображення Бога, людей і тварин; відсутня іконографія. В результаті в ісламі менше, ніж у християнстві, священних місць, які приваблюють туристів-паломників.

Пророк Мухаммед помер у Медині 8 липня 632 р. у віці 63 років.

Ісламський символ віри звучить так: «Немає Бога, крім Аллаха, і Мухаммед – Пророк його». К догматам ісламу належать такі:

1. Віра в Аллаха (тобто віра в Бога). Бог в ісламі єдиний, превосходящ, поза часом, милостивий і милосердний.

2. Віра в священні книги. З кожним з посланників Всевишній посилав людям Книгу одкровенень. Тору через Мойсея, Євангеліє через Ісуса, Коран через Мухаммеда.

3. Віра в ангелів, диявола і джинів. Ангели, створені зі світла, служать провідниками і помічниками Бога. Джини, створені з вогню, що населяли землю до людини, можуть бути як добрими, так і злими. Диявол (шайтан, ібліс) – занепалий ангел, який очолив ворожі людині сили.

4. Віра в пророків. До приходу Мухаммеда було 124 тис. пророків. У Корані записано 26 пророцтв. Мухаммед вважається останнім посланником, печаткою пророків.

5. Віра в рай та пекло.

6. Віра в приречення (аль кадр). Аллаху відомо все; все, що відбувається має свій зміст і є виразом його волі.

7. Віра в життя після смерті (ахіра) і в безсмертя душі (рух).

Іслам заснований на п'яти заповідях:

1. Свідectво – «шахада». Суть ісламу є покірність богу і визнання того, що Мухаммед – його посланець.

2. Молитва – «салат». Висловлює схиляння перед богом і вдячність йому. Молитва здійснюється п'ять разів на день – на сході, опівдні, після обіду, на заході і ввечері.

3. Милостиня – «закят». Свого роду податок на користь бідних мусульман. Раз на рік мусульманин виплачує 2,5 % свого капіталу як милостиню нужденним.

4. Пост – «саум». Мусульмани постять протягом усього місяця рамадан.

5. Паломництво – «хадж». Щонайменше один раз у житті мусульманин повинен відправитися в паломництво в Мекку, до Кааби²¹³.

²¹³ Бабкин А. В. Специальные виды туризма [Электронный ресурс] : учебное пособие / А. В. Бабкин. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm

Із двох релігійних центрів ісламу популярна Мекка – її щорічно відвідує близько 2 млн мусульман. Тут розміщена одна з великих мечетей світу – Харам байт-іллах. Усередині мечеті – святилище Кааба: великий куб, складений із гранітних блоків.

Місто Медина розташоване в 300 км від Мекки. Головна мечеть красивіша за храм аль Харам. Тут проповідував і похований пророк Мухамед.

Третя за значимістю святина ісламу – мечеть Хайфа Омара в Єрусалимі.

Релігійний туризм мусульман має яскраво виражену паломницьку складову. Характерна риса – різкий сплеск числа прочан-мусульман саме під час хаджу, який буває раз на рік, з мінливими, залежно від місячного календаря датами. Ці міста дозволяється відвідувати тільки мусульманам, що обмежує екскурсійну складову, оскільки екскурсанти – представники інших релігій не можуть відвідати головні святини ісламу²¹⁴.

До важливих мусульманським паломницьким святиням також відносяться: Блакитна мечеть (колишній Софійський собор) в Стамбулі; мечеть Омейядів у Дамаску; Золота мечеть в Багдаді; мечеть Ібн Тулуна і султана Хасана в Каїрі; мінарет Кутб Мінар і мечеті Кувват-уль Іслам в Делі.

Питання для самоконтролю

1. Як розглядається в науковій літературі категорія «туристичний ринок»?
2. Які можна виділити рівні формування міжнародного ринку туристичних послуг?
3. Як у науковій літературі класифікуються туристичні ринки стосовно особливостей соціально-економічного й історичного розвитку?
4. Які існують класифікації міжнародних туристичних ринків за метою подорожей?
5. Які підприємства належать до індустрії розваг?
6. Що належить до суб'єктів туристичного ринку?
7. Чим відрізняється турагент від туроператора?
8. Назвіть головні особливості туризму з метою відпочинку й розваг.
9. Схарактеризуйте структуру ділового туризму.
10. Назвіть основні центри паломництва християн, мусульман, буддистів.
11. Яка релігія випереджає інші релігії за кількістю й різноманітністю предметів культового поклоніння?

²¹⁴ С. П. Кузик. Географія туризму [Електронний ресурс] : навчальний посібник / С. П. Кузик. – Режим доступу : http://uchebnikionline.ru/turizm/geografiya_turizmu_-_kuzik_sp/geografiya_turizmu_-_kuzik_sp.htm.